

PROCEEDINGS BOOK

INTERNATIONAL CONFERENCE ON OTTOMAN EMPIRE STUDIES IN THREE CONTINENTS

21-22 August 2021
Istanbul, Turkey

Editors

Prof. Dr. Khaled EL JUNDI
Samira KHADHRAOUI ONTUNC

All rights of this book belongs to Farabi Publishing House.

Without permission can't be
duplicate or copied.

Authors of chapters are responsible both
ethically and juridically.

Issued: 10.09.2021

ISBN - 978-625-7898-52-2

TOTAL NUMBER OF PAPERS FROM TURKEY

21

TOTAL NUMBER OF INTERNATIONAL PARTICIPANTS

25

PARTICIPANTS COUNTRIES

Turkey, Romania, Azerbaijan, Lebanon, Canada, Vietnam, Pakistan, Saudi Arabia, Ukraine, Republic of Moldova, Kazakhstan, Iraq, Nigeria, Iran

TOTAL ACCEPTED PAPERS

46

TOTAL REJECTED PAPERS

23

EVALUATION PROCESS

All applications have undergone a double-blind peer review process

PRESENTATION

Oral Presentation

CONFERENCE ID

TITLE

INTERNATIONAL CONFERENCE ON OTTOMAN EMPIRE STUDIES IN
THREE CONTINENTS

DATE - PLACE

21-22 August 2021

Istanbul, Turkey

ORGANIZATION BOARD

Prof. Dr. Kasım Hacıyev- AMEA

Prof. Dr. Necati Demir- Gazi University

Prof. Dr. Khaled El Jundi- Lebanon University

Prof. Dr. Muhittin Elicaık- Kırıkkale University

Prof. Dr. Alfiya Yusupova- Kazan Federal University

Prof. Dr. Mykola Vaskiv- Borys Grinchenko Kyiv University

Prof. Dr. Salih Mercan- Bitlis Eren University

Prof. Dr. Houssam Mohiedine- The Lebanese University

Assoc. Prof. Dr. Mustafa Hatipler- Trakya University

Assoc. Prof. Dr. Yunus Emre Tansü- Gaziantep University

Dr. Salma Arfaoui- Marmara University- Institute of Turkic Studies

Dr. Apollinaria Avrutina- St. Petersburg State University

Dr. Olha Bykova- Borys Grinchenko Kyiv University

GENERAL COORDINATOR

SAMIRA KHADHRAOUI ONTUNC

LANGUAGES

Turkish, English, Arabic, French, Russian

ORGANIZATION BOARD

Dr. Ahmed Abdelwahab Abdelsalam Ibrahim- Director of Asian Cultural Center,
Egypt

Dr. Amin Hanadi- The Lebanese University

Dr. Jumana Deeb Baghdadi- The Lebanese University

Dr. Haind Fakhry- Mosel University

Dr. Tribhuwan Kumar- Prince Sattam Bin Abdulaziz University

Dr. Neveen Saad- Menofia University

Dr. Lasha Bazhunaishvili- Batumi Shota Rustaveli State University

Dr. Raed Aldoury- Tikrit University

Dr. Lasha Khozrevanidze- Batumi Shota Rustaveli State University

Dr. Ermamat Ergeshov- Kyrgyz National Science Academy

Dr. Tarek Shams- The Lebanese University

Dr. Hatice Demir- Kastamonu University

Dr. Hazar Huseyinov - Nakhchivan State University

Dr. Amal Issa- The Lebanese University

Dr. Elvira Latifova- Bakü State University

Dr. Şahin YEŞİLYURT - Yıldırım Beyazıt University

**INTERNATIONAL CONFERENCE ON
OTTOMAN EMPIRE STUDIES IN THREE CONTINENTS
-CONTENTS-**

OSMANLI'DA "FETVÂDA EDEBİYAT / EDEBİYATTA FETVÂ" ÜZERİNE BİR İNCELEME	1
MUHİTTİN ELİAÇIK	
MUHİBBÎ'NİN BÂKÎ'YE YAZDIĞI NAZİRELERİ İÇEREN ARŞİV BELGELERİ	6
MUHİTTİN ELİAÇIK	
FATİH DEVRİ OSMANLI ÂLİMİ VE KAZASKERİ MUSLİHUDDİN KESTELÎ'NİN HAYATI, ESERLERİ VE TEMEL ÖĞRETİLERİ	8
İSRAFİL ŞEN	
KLASİK TÜRK MUSİKİSİ GÜFTELERİNDE BAZI İSTANBUL AĞZI ÖZELLİKLERİ VE ARKAİK DİL UNSURLARI	23
ÖNDER SAATÇI	
WALTERS SANAT MÜZESİNDE BULUNAN BİR OSMANLI EL YAZMASININ AT MİNYATÜRLERİNE İLİŞKİN DEĞERLENDİRME	49
SEVDA EMLAK	
II. ABDÜLHAMİD'İN RUMELİ ISLAHATI: MANASTIR KAZASI'NDA TAHMÎS-İ ÂŞAR USULÜ'NÜN TECRÜBE EDİLMESİ (R.1320/M.1904-05)	61
KEMALETTİN KOÇ	
MESİH" SULTANLA KARŞILAŞTIĞINDA: 16.YY OSMANLI SOSYO- POLİTİĞİNDE ŞAH İSMAİL'İN ETKİSİ	73
AYŞE DUYGU TANRIVERDİ	
MEHMET GENÇ'İN OSMANLI İKTİSAT ZİHNİYETİ MODELLEMESİNİN ÇÖZÜMLENMESİ: ARKAPLAN VE BAĞLANTILAR	85
BAHADIR EMRE KÜÇÜKKALAY	
KARAÇELEBİ-ZÂDE ABDÜLAZİZ EFENDİ'NİN SÜLEYMÂN-NÂMESİ	97
VOLKAN KARAGÖZLÜ	
OSMANLI TÜRKÇESİNİN DİĞER YABANCI DİLLERLE İLİŞKİSİ	98
MUSTAFA SARPER ALAP	
DEVELOPMENT OF BANKING ACTIVITIES IN THE FINANCIAL SYSTEM İN THE POST-TANZİMAT PERIOD: THE CASE OF OTTOMAN BANK	115
PERİHAN HAZEL KAYA	
AN ANALYSIS ON THE ALLEGATIONS OF HEAVY TAX BURDEN ON THE ARMENIANS IN OTTOMAN STATE	125
ŞAHİN YEŞİLYURT	
YILDIZ SARAYI ŞEHZADE KÖŞKLERİ BAHÇESİ VE GROTTO LARI	126
DRAHŞAN UĞURYOL MEHMET FEVZİ UĞURYOL	
GELENEKSEL KIRSAL KONUT MİMARİSİNDE KÖY KONAĞI: SATILMIŞ YARGIÇ KONAĞI ÖRNEĞİ	139
BEGÜM DEMİROĞLU İZGİ BAHTİYAR EROĞLU	
TO MEET THE 16TH CENTURY OTTOMAN CITY, MATRAKÇI NASUH'S BİTLİS	142
NİL NADİRE GELİŞKAN	
OSMANLI MEDENİYETİ'NDEN GÜNÜMÜZE TIBBIN YERİ- DARÜŞŞİFADAN SÜLEYMANİYE TIP MEKTEBİ'NE VE MEKTEBİ TIBBİYE-İ ŞÂHÂNEYE GEÇİŞ	155

**INTERNATIONAL CONFERENCE ON
OTTOMAN EMPIRE STUDIES IN THREE CONTINENTS
-CONTENTS-**

DİLEK GÜNEY SALİH MOLLAHALİLOĞLU GÜLAY ÇOKSARI	
III. SELİM'İN HZ. MEVLÂNA'NIN SANDUKASI İÇİN YAPTIRMİŞ OLDUĞU PUŞİDE ÜZERİNE BİR İNCELEME	168
EMİNE KOÇAK	
TARİHSEL SÜREÇTE OSMANLI KÜLLİYELERİ: KÜLLİYE KAVRAMI VE KÜLTÜREL PEYZAJ ÖZELLİKLERİ ÜZERİNE İÇERİK ANALİZİ	182
EMİNE PATAN HAYRİYE EŞBAH TUNÇAY	
LİTERATÜRDEKİ GÜNCEL GELİŞMELER EŞLİĞİNDE JÖN TÜRK DEVİRİMİNİ YENİDEN DÜŞÜNMEK	184
ANIL VAREL	
KLASİK DÖNEM OSMANLI ÖRFİ HUKUK DÜZENLEMELERİNDE “NİŞANCI”NIN ROL	186
BETÜL KAYAR	
THE STRUCTURE OF THE ADMINISTRATIVE APPARATUS IN THE WILAYAT OF TRIPOLI IN THE LEVANT DURING THE OTTOMAN ERA AND ITS EFFECTS ON THE ECONOMIC AND SOCIAL STRUCTURES THROUGH THE RECORDS OF ITS SHARIA COURT (1077 - 1215 / 1666 - 1800)	200
AMAL ISSA ABDULGHANİ	
العلاقات بين المسلمين وغير المسلمين في القرن الثامن عشر - نموذج طرابلس الشام غنى مراد	224
المراة ودورها في المجتمع الطرابلسي من خلال وثائق سجلات المحكمة الشرعية جمانة ديب بغدادي	226
(SANA'A IN THE OTTOMAN ERA, A STUDY IN ITS ADMINISTRATIVE MAP AND URBAN LANDMARKS)	227
HİND FAKHRİ SAEED	
THE PRIVATE ISLAMIC, CHRISTIAN, AND JEWISH SCHOOLS AND MISSIONARY SCHOOLS THAT WERE ESTABLISHED DURING THE ERA OF THE OTTOMAN EDUCATIONAL REFORMS WITHIN THE WILAYAT OF BAGHDAD	229
TALAL AL DAHABİ	
BIBLIOMETRIC PERSPECTIVE OF WOMEN'S STUDY IN TURKISH WORLD: FOCUS TOWARDS 21ST CENTURY	241
ANANDHAVALLİ MUNİASAMY	
الدولة العثمانية وطريق الحرير طارق أحمد شمس	243
A COMPARATIVE STUDY OF THE ROLE OF URBAN PUBLIC SPACES IN SAFAVID ERA IN IRAN AND OTTOMAN ERA INTURKEY	253
ALİ SHAMAEİ MOSLEM GHASEMİ	
THE IDEA OF THE RENAISSANCE IN TURKISH ARTS: CULTURAL REVISION	254
YEVHEN NYSCHUK	

**INTERNATIONAL CONFERENCE ON
OTTOMAN EMPIRE STUDIES IN THREE CONTINENTS
-CONTENTS-**

TUDOR VLADIMIRESCU AND PANDURII - THE IDEA OF FREEDOM IN POPULAR LITERATURE	258
GABRIELA BOANGIU	
AHMET AGAOĞLU'NUN SOSYO-POLİTİK DÜŞÜNCELERİ AZERBAJCAN'IN ULUSAL BASININDA	260
MAHİR GARİBOV	
RESEARCH AND TEACHING ON THE OTTOMAN EMPIRE IN VIETNAM SITUATION AND POTENTIAL	263
PHAM DUC THUAN BUİ ANH TUAN	
THE HISTORICAL KHILAAFAT MOVEMENT OF 1920S IN SOLIDARITY WITH OTTOMAN EMPIRE/CALIPHATE AND ITS ROLE IN MAKING A PATHWAY FOR PAKISTAN (A REVIEW FROM HISTORY OF PAKISTAN'S INDEPENDENCE)	273
MUNİZA JAVED	
THE ERA OF THE TURKIC RENAISSANCE THROUGH THE HERITAGE OF THE TURKIC THINKER YUSUF BALASAGUNI	274
KOSHERBAYEVA AİGERİM NURALI KOSHERBAYEV RİNAD NURALI	
MISREPRESENTATION OF ISLAM: A CASE STUDY OF UPDIKE'S TERRORIST	276
SHAİSTA SHAHZADI MUHAMMAD HANİF MEHNAZ KOUSAR RAO AKMAL ALI	
OTTAVIO PALLAVICINO'NUN XVII. YÜZYILDA HAZIRLADIĞI "HRİSTİYAN CUMHURİYETİ" BAŞLIKLİ BÜYÜK PLANI, AVRUPA BİRLİĞİ VE TÜRKLER	277
MUSTAFA ŞAHİNER	
OTTOMAN EMPIRE: MUSLIM-NON-MUSLIM RELATIONS	279
NURADEEN GİDADO YANHOHO SAGİR GAMBO	
ADA KALEH, IN THE ARCHIVE OF THE NATIONAL INSTITUTE OF HERITAGE IN BUCHAREST. FORGOTTEN MEMORIES, DELETED IDENTITY.	290
FLORENTINA UDREA (MANEA)	
THE CALIPHATE RESTORATION: UNCONCLUDED OTTOMAN HISTORY	304
MUHAMMAD AQİB SHAZİA AZİZ M AMMAD UL HAQUE	
DISCOURSE OF İSTANBUL IN ORHAN PAMUK'S "İSTANBUL: HATIRALAR VE ŞEHİR": MELANCHOLY AND HÜZÜN	305
DMYTRO DROZDOVSKYI	
RECEPTION OF NASIMI'S WORK BY ORHAN PAMUK IN "THE BLACK BOOK"	311
MYKOLA VASKİV OKSANA PRYKHODKO	

**INTERNATIONAL CONFERENCE ON
OTTOMAN EMPIRE STUDIES IN THREE CONTINENTS
-CONTENTS-**

THE HAIKU POEM IN TURKISH CULTURE IRINA-ANA DROBOT	316
MÜZİK FOLKLORUNDA TARİHİ FAKTÖR NAİLA RAHİMBEYLİ	330
ОСОБАЯ РОЛЬ ТУРЕЦКОЙ РЕСПУБЛИКИ В КОНТЕКСТЕ ОБЩЕЙ ЕВРОПЕЙСКОЙ ПОЛИТИКИ В ОБЛАСТИ БЕЗОПАСНОСТИ И ОБОРОНЫ EVGHENI CIRCŌV ANDREI BALTACOV CIVIRJIC IRINA	332
REFLECTION OF GENDER EDUCATION IN THE OTTOMAN EMPIRE ANANDA MAJUMDAR	338

**INTERNATIONAL CONFERENCE ON
OTTOMAN EMPIRE STUDIES IN THREE CONTINENTS
KLASİK TÜRK MUSİKİSİ GÜFTELERİNDE BAZI İSTANBUL AĞZI
ÖZELLİKLERİ VE ARKAİK DİL UNSURLARI**

Önder SAATÇI

Öğr. Gör. Dr. Isparta Uygulamalı Bilimler Üniversitesi, Eğirdir MYO

ÖZET

Türkoloji çalışmalarında bugüne kadar Türkiye'nin pek çok yöresinin ağız özellikleri araştırılmasına rağmen İstanbul ağızı veya ağızları bütünüyle bir akademik çalışmaya konu edilmemiştir. Ancak bazı çalışmalarla İstanbul ağzının bir kısım özellikleri ortaya çıkarılmaya çalışılmıştır. Bunda, İstanbul ilinin ve bilhassa şehrinin 20. yy'da, yurdumuzun her bölgesinden göç alması en etkili sebeptir, denebilir. Bu göçler İstanbul'un sosyo-kültürel ve demografik yapısını fazlasıyla değiştirmiş ve yerli nüfus günden güne neredeyse parmakla sayılır hâle gelmiştir. Bu yüzdendir ki İstanbul ağzından derleme yaparak ağız çalışması yapmak bugün için artık imkânsızdır. Bununla birlikte, 19. yy'da hazırlanmış sözlükler ve birtakım gramer çalışmaları İstanbul ağızı hakkında bilgi verici niteliktedir. Bunun yanında, İstanbul ağzını yansıtan birtakım yazılı belgeler ve sözlü kayıtlar bu bölge ağzının araştırılmasında önemli ipuçları sağlayabilir ki bunların başında klasik Türk musikisi bestelerinin güfteleri ve anonim İstanbul türküleri gelir. Bu gibi sözlü musiki eserlerinin kayıt altına alınmış sözleri tarafımızdan zaman içinde incelenirken pek çok İstanbul ağızı özelliğini barındırdığı gözlenmiş; böylece bu tür güfteler bu çalışmanın konusu yapılmıştır. Bu bildiride İstanbul ağzının bazı fonetik, morfoloji ve kelime-anlam özelliklerinin ortaya çıkarılması amaçlanmıştır. İstanbul ağzındaki dil unsurlarının araştırılması klasik Türk musikisi güfteleri bağlamında gerçekleştirilmiş; ayrıca bildiride bazı arkaik dil unsurları da gösterilmiş; böylece hem İstanbul ağızı hakkında yeni verilere ulaşılmış hem de bu tür dil malzemesinin ağız araştırmalarında ne derece kullanılabilir olduğu da ortaya konmaya çalışılmıştır. Bildiride ayrıca İstanbul ağzına dayandırılmış olan Türkiye Türkçesi yazı dilinin İstanbul ağzından ayrıştığı hususlara dair bazı bulgulara da yer verilmiştir. Bununla birlikte, İstanbul ağzından yazı diline aktarılmamış ve ölmüş bazı dil unsurları da bu bildiride örneklendirilmeye çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: İstanbul, şarkı, güfte, ağız, musiki

**VARIOUS FEATURES OF İSTANBUL DIALECT OF TURKISH IN CLASSICAL
TURKISH MUSIC LYRICS AND ARCHAIC LANGUAGE COMPONENTS**

ABSTRACT

Istanbul dialect or dialects of Turkish have never been a subject of an academic study in its entirety though a great number of dialects of Turkish belonging to other districts of Turkey have been investigated in the studies of Turcology. However, in some studies a small portion of characteristics of Istanbul dialect have been tried to identify. The reason behind this could be that Istanbul has allowed immigrants from almost all districts of Turkey during 20th century. These movements of migration have changed the socio-cultural as well as demographic structures of the city to a great extent and the number of local people has dramatically declined. Thus, it is almost impossible to conduct dialect studies via compilations from Istanbul dialect of Turkish today. However, the dictionaries compiled in

INTERNATIONAL CONFERENCE ON OTTOMAN EMPIRE STUDIES IN THREE CONTINENTS

the 19th century and a certain number of grammar studies give detailed information regarding Istanbul dialect. Besides, certain written documents and oral sources and recordings reflecting the characteristics of the dialect, like the lyrics of classical Turkish music songs as well as anonymous folk songs of Istanbul district, could give crucial hints in the studies. It has been found that the lyrics of these songs involve a great number of characteristics of Istanbul dialect. Thus, such lyrics of music has been the subject of this study. The objective of this study is to identify some phonetical, morphological, and semantical characteristics of Istanbul dialect of Turkish. The language forms research has been conducted within the framework of classical Turkish music lyrics while some archaic forms of language have also been identified. Thus, certain amount of new information regarding the dialect have been obtained while to what extent such form of language materials could be used in dialect studies have been identified. The study also involves the discrepancies between written language of Turkey Turkish grounded on Istanbul dialect of Turkish and Istanbul dialect of Turkish. Some forms of language that have not been passed into written language from Istanbul dialect and that have died out have been exemplified in this study as well.

Key Words: İstanbul, song, lyrics, dialect, music

GİRİŞ

Tarihî ve Sosyolojik Açıdan İstanbul'da Klasik Türk Musikisine Toplu Bakış

Bildirimizde Türk musıkisi güftelerindeki İstanbul ağızı özellikleri ve bu ağızdaki arkaik dil unsurları üzerinde durduğumuzdan, ilkin, klasik Türk musıkisi güftelerinin, besteleriyle birlikte doğmuş olduğu İstanbul'un 18-20. yüzyıllar arasındaki musiki çevreleri ve bu şehirde musikinin sosyal hayatla bütünleştiği ortamlar hakkında bazı özlü bilgiler vermeyi uygun görüyoruz.

Yukarıda anılan yüzyıllarda ve daha öncesinde, öncelikle resmî ve özel kurumların bünyesinde klasik Türk musıkisinin hem eğitimi verilmiş hem de icrası gerçekleştirilmiştir. Saraydaki Enderun Mektebi bilhassa ladinî Türk musıkisinin öğretildiği ve icra edildiği bir konservatuvar niteliğindeyken mevlevihaneler ve diğer tekkeler dinî Türk musıkisinin öğretildiği ve icra edildiği kurumlardır (Akdeniz 2003: 64). Eski İstanbul'da gerek sarayda, padişahın huzurunda gerek mevlevihaneler ve diğer tekkelerde düzenli aralıklarla klasik Türk musıkisi icra edilmiştir. Padişah 3. Selim'in de bir musikişinas olduğu, suzidılara ve daha başka makamları icat ettiği bilinmektedir. Osmanlı sarayındaki haremde de kadınlara musiki öğretildiği tarihî kaynaklarda belirtilmiştir.

Eski İstanbul'da klasik Türk musıkisi yalnızca resmî ve sosyal kurumlarda değil halkın günlük hayatında da çok önemli bir yer tutmuştur. Balıkhane Nazırı Ali Rıza Bey, hatıralarında bu hususu dile getirirken şunları söyler: "Sa'dabad zevkleri, Boğaziçi mehtap âlemleri, kış gecelerinin helva sohbetleri eğlencelerinde musiki erbabına meyil gösterirler... O zamanlar İstanbul ahalsininin her sınıf halkı arasında yegâne zevk musiki idi." (BN tarihsiz: 270). Hatta o devirde "Kıpti", bugün ise "Roman" diye adlandırılan toplum kesiminin de bilhassa çeşitli müzik aletleri⁷² çalma konusunda fevkalade hünerli olduklarını bu anılardan öğrenmekteyiz (BN tarihsiz: 282-283). Kısacası, klasik Türk musıkisi eski İstanbul ahalsininin bütün kesimlerinde çokça sevilen ve icra edilen, bununla birlikte, meşk yoluyla nesilden nesle aktarılan bir müzik türü idi.

⁷² Tokel, İstanbul'daki Kıptilerin başta keman, klarnet olmak üzere kanun ve ud gibi, daha çok ince saza dahil sazları ustalıklı çaldıklarını belirtir (Tokel 2019: 175).

INTERNATIONAL CONFERENCE ON OTTOMAN EMPIRE STUDIES IN THREE CONTINENTS

Ali Rıza Bey'in hatıralarından anladığımızı göre, Osmanlı döneminde klasik Türk musıkisi yalnızca Müslüman teba arasında değil, gayrimüslim tebaa arasında da çok yaygındı. B. Bilge Tokel bu durumu şöyle açıklar: "... Osmanlı'da müzik, biraz da imparatorluk yapısı gereği, farklı kültürel ve toplumsal katmanları ortak bir zevk paydasında buluşturmak amacıyla etnik-kavmî unsurları göz ardı eden ve bu yönüyle gayrimüslimler tarafından da benimsenen İstanbul merkezli bir kültür kurumudur. Nitekim bunun bir sonucu olarak imparatorluk musiki kültürü içerisinde, üstelik klasik form ve üslupta besteleri olan sazende, hanende ve hoca olarak bu musikiye önemli katkılarda bulunmuş pek çok gayrimüslim Osmanlı vatandaşı müzisyenler bulunduğunu biliyoruz." (Tökel 2019: 185-186).

Eski İstanbul'un musikiyle ilişkisini Mesut Cemil Bey de babası ünlü Tanburi Cemil Bey'in bir dostu olan Mahmut Demirhan'dan şöyle nakletmektedir: "... bizim musikimiz... benim görüşümle ve ihtisasımla (duyuşumla) ancak İstanbul musikisidir. Kökleri ve unsurları ile melodilerini bu güzel şehrin cennetpare İstanbul'un en emsalsiz şafaklarından, mehtaplarından tulû ve guruplarından ve her tarafı saran aşk ve zarafet tecelliyatından alıp bizi esirî bir istiğrak içinde bayıltan bir musikidir." (Tokel 2019: 131). İstanbul-klasik Türk musıkisi ilişkisini genişçe işleyen bir diğer edebî eser olan Abdülhak Şinasi Hisar'ın "Boğaziçi Mehtapları"nı da bu cümleden olmak üzere burada anmalıyız.

20. yüzyılın ilk çeyreğinde, klasik Türk musıkisi İstanbul'daki bazı dernekler vasıtasıyla da öğretilmeye ve yaşatılmaya gayret edilmiştir. Bunların en önemlileri Şark Musiki, Daru't-Ta'lim-i Musiki ve Üsküdar Musiki cemiyetleridir. Bunun yanında konaklarda da musiki icrası bir gelenek hâlindeydi. Bu konakların en meşhuru İbnü'l-Emin Mahmut Kemal'in konağıydı ki burada 50 yıl boyunca her türlü kültür sohbetlerinin yanında klasik Türk musıkisi de icra edilmiştir (Akün 2000: 262, Akyol 2020: 27-29).⁷³

Bunun yanı sıra İstanbul'da devlet eliyle 1917'de kurulan Daru'l-Elhan ise klasik Türk musıkisinin öğretildiği Türkiye'deki ilk konservatuvar sayılır. TRT'nin kurulmasından önce de İstanbul Radyosu âdeta bir konservatuvar gibi çalışarak hem devrin en ünlü musikişinaslarını (Mesut Cemil Bey, Udi Nevres Bey, Refik Fersan, R. Ferit Kam, Vecihe Daryal, vb.) bünyesinde toplamış hem de bu müziğin yaşatılmasında öncülük etmiştir.

Klasik Türk musıkisinin İstanbul'la olan ilgisi bunlarla da sınırlı değildir. Her şeyden önce, bu musiki dalında yetişmiş pek çok güfte yazarı ve bestekâr; ya Recaizade Mahmut Ekrem, Enderuni Vasıf, Nedim gibi öz be öz İstanbullu veya Vecdi Bingöl⁷⁴, F. Âli Ozansoy ve daha başkaları gibi bu şehrin kültür ortamlarında yetişmiş kişilerdir. Ayrıca güftelerde İstanbul'un çeşitli semt adlarının ve mesire yerlerinin isimlerinin (Çamlıca, Kalpakçılarbaşı, Dil, Adalar, Beyoğlu, Üsküdar, Göksu, Küçüksu, vb.) geçmesi bu müziğe silinmez bir İstanbul damgası vurmuştur (Güntekin 2020: 96-105).

Bütün bunlar bize, güftelerin satır aralarında İstanbul ağzına ait bir kısım malzemenin tespit edilebileceğinin ipuçlarını vermektedir.

İstanbul Ağzı-İstanbul Türkçesi

Her şeyden önce İstanbul'da 18-19. yüzyıllarda tek bir ağız değil, birden fazla ağız bulunduğunu belirtmeliyiz. Ancak her ne kadar aşağıda anılan akademik birtakım çalışmalar

⁷³ Tokel, Batılılaşma hareketlerinin hız kazandığı Tanzimat sonrasında klasik Türk musıkisine resmî ilginin azaldığını kaydederken bu ortamlardaki (konaklar ve cemiyetler) musiki icrası için şunları belirtir: "Sarayın ve dolayısıyla devletin geleneksel 'klasik' müziğe ilgisizliği, bu müziğin konaklara, eğlence mekânlarına, meyhanelere, tavernalara ve giderek tümüyle ticari anlayışın hâkim olduğu sokağa taşınması sonucunu doğurmuştur. Buna direnen az sayıdaki 'gelenekçi' musikişinas da halktan kişilerle oluşturduğu dernekler, cemiyetler bünyesinde kurulan musiki topluluklarıyla ayakta kalmaya çalışmıştır." (Tokel 2019: 377-378).

⁷⁴ Bir internet kaynağında Vecdi Bingöl ile ilgili şu ifadeler dikkat çekicidir: "Zarif tavırları, dürüstlüğü ile örnek bir beyefendiymiş. Her zaman İstanbul Türkçesi ile konuşur, herkesi saygılı davranışlarla karşılar, konuşmaları zevkle dinlenirmiş." (<http://www.bizimsivas.com.tr/mobilYazarlarDetay.aspx?id=2894>) Erişim Tarihi: 16.04.2020.

INTERNATIONAL CONFERENCE ON OTTOMAN EMPIRE STUDIES IN THREE CONTINENTS

vasıtasıyla bazı özelliklerine ulaşılsa da bugün için İstanbul ağızları bütün ayrıntılarıyla bilinmemektedir. İncelediğimiz sınırlı sayıdaki metin de (güfteler) bu ağız bölgesinin ancak çok sınırlı sayıdaki malzemesini içerdiğinden, biz bildirimizde şimdilik “İstanbul ağzı” terimini kullanmayı tercih etmekteyiz.

Öte taraftan, bildirimizde “İstanbul Türkçesi”nden çok **İstanbul ağzı** üzerinde duracağız. Bu bağlamda, **İstanbul ağzı** ile “İstanbul Türkçesi” terimleri arasındaki farkı da kısaca belirtmenin yerinde olacağı kanaatindeyiz. “İstanbul Türkçesi” daha ziyade Enderun’da yetişmiş bürokratların, Aksaray’da, Fatih’te oturan ulemanın Türkçesi için kullanılabilir bir terimdir (Yalçınar 2002: 712; Zülfikar 2008: 255). Zülfikar bu kesimin dilinin, 20. yüzyılın başından itibaren Rumeli Türkçesiyle kaynaşarak konuşma diline yaklaştığını bildirir ve bunu “İstanbul Türkçesi” olarak niteler (Zülfikar 2008: 255). **İstanbul ağzı** terimi ise daha çok M. Akif Ersoy ve Ziya Gökalp’in sözünü ettiği İstanbul halkının ve bilhassa hanımlarının konuştuğu dildir (Levend 1960: 334; Yalçınar 2002: 712). Ele aldığımız dönem içindeki klasik Türk musikisi güfteleri de daha çok türkü ve **şarkı** formlarında olduğundan, bunların dilinin konuşma diline çok yakın olduğu, hatta uzun süre meşk⁷⁵ geleneğiyle nesiller arasında nakledildiği de göz önünde tutulursa, “İstanbul Türkçesi”nden ziyade **İstanbul ağzı** ile ilgili malzemeyi barındırdığını düşünmekteyiz.

Türkiye Türkçesi yazı dili İstanbul ağzına dayandırılarak geliştirilmiş olsa da İstanbul ağzını fonetik, morfoloji ve kelime-anlam bakımlarından bütün yönleriyle ortaya koyan bir çalışma bugüne kadar gerçekleştirilememiştir. Bunda, İstanbul’un yakın tarihte geçirmiş olduğu sosyal kültürel değişmelerin önemli rolü vardır. Bu şehre yönelik göç şehrin nüfus yapısını tamamen değiştirmiş ve İstanbul’un yerlisi denebilecek nüfusun iyice azalmasına ve hatta parmakla sayılır dereceye inmesine sebep olmuştur. Bu durum aynı zamanda İstanbul’a ait bütün kültürel ve sosyal değerlerin de kaybolmasını beraberinde getirmiş; dolayısıyla kültürün en önemli unsuru olan dilin de (İstanbul ağzının) kaybolmasına sebep olmuştur. Bununla birlikte, İstanbul ağzının gerek geçmiş yüzyıllarına gerek yakın dönemine ait bazı dilcilik çalışmaları da yapılmıştır. Bu çalışmaların bir kısmı dönemine tanklık eden çalışmalar, bir kısmı ise akademik araştırmalardır.

İstanbul ağzının kayda geçirilmesine dair ilk teşebbüsler 15. yüzyıla kadar inmektedir. Osmanlı Devleti’yle çeşitli siyasi ve ticari ilişkiler kuran Avrupa devletlerinin mensupları 16-19. yy arasında çeşitli gramer ve sözlükler yazmışlardır. Latin harfleriyle hazırlanmış bu eserler o günkü İstanbul ağzının özelliklerini şüphesiz ki Arap harfli metinlere göre daha iyi yansıttığından bu belgelere Türkoloji literatüründe “transkripsiyon metinleri” denmiştir. Transkripsiyon metinlerinin erken dönemde yazılanları Türkçenin ünlü ayrıntılarını (ı/i, u/ü, vb.) yeterince göstermezken geç dönemdekiler bu ayrıntıları daha sağlıklı bir şekilde yansıtmıştır (Kartallıoğlu, 2017: 20).

Transkripsiyon metinlerinin bir kısmı zamanla çeşitli akademisyenler tarafından yayınlanarak araştırmacıların istifadesine sunulmuştur. Bunların en önemlileri Mertol Tulum tarafından yayınlanan Meninski’nin sözlüğüdür (Thesaurus Linguarum Orientalium Turcica-Arabica-Persica). Bu alandaki diğer bir yayın ise Aziz Merhan’ın Milan Adamoviç’ten⁷⁶ çevirdiği Florensalı F. Argenti’nin “Regola Del Parlare Turcho” eseridir. Yavuz Kartallıoğlu da “Osmanlı Konuşma Dili” çalışmasında Avrupalı pek çok yazarın transripsiyonlu metinlerinden yola çıkarak 18. yüzyıl Türkçesinin ayrıntılarını ortaya koymaya çalışmıştır. Bu cümleden olmak üzere, Mehmet Gümüskılıç’ın konuyla ilgili 1992 tarihli “Viguier’in ‘Elemens de LA Langue Turque (Türk Dilinin Unsurları) Adlı Eserinin Ses Uyumları Bakımından İncelenmesi” yüksek lisans tezini de belirtmeliyiz. Bu arada, TDK ve Fatih

⁷⁵ Ezbere ve alıştırmaya dayanan sözlü müzik eğitimi.

⁷⁶ M. Adamoviç bu eseri Almancaya şu adla çevirmiştir: Das Türkische des 16. Jahrhunderts Nach den Aufzeichnungen des Florentiners Filippo Argenti (1533).

INTERNATIONAL CONFERENCE ON OTTOMAN EMPIRE STUDIES IN THREE CONTINENTS

Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesinin 2012 yılında ortaklaşa düzenlemiş oldukları “Türkçenin Batılı Elçileri Sempozyumu”nda da bu gibi çalışmalar hakkında çeşitli bildirimler sunulmuştur. İstanbul ağzının özelliklerinin görülebildiği bir eser de Evliya Çelebi Seyahatnamesi’dir. Her ne kadar bu eser Arap harfleriyle yazılı olsa da Evliya Çelebi bazı konuşma özelliklerini aktarırken kalıplaşmış imlânın dışına çıkarak dönemin Türkçesinin telaffuzunu yansıtan özel bir imla da kullanmıştır. Bu hususta iki önemli çalışmadan biri Musa Duman’ın “Evliya Çelebi Seyahatnamesi’ne Göre 17. Yüzyılda Ses Değişmeleri”, diğeri ise Hayati Develi’nin “Evliya Çelebi Seyahatnamesi’ne Göre 17. Yüzyıl Osmanlı Türkçesinde Ses Benzeşmeleri ve Uyumları” eserleridir.

Bazı makalelerde de İstanbul ağzı üzerinde durulmuş ve konu çeşitli yönlerden işlenmiştir. Bunlardan biri T. Oral-Seyhan’ın “Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi”ndeki “İstanbul Türkçesi”, diğeri Necla Yalçın’ın Türk Dili dergisinde yayınlanmış olan “İstanbul Türkçesi Konuşma Dili Hakkında Bir Araştırma (1930-1950 Yılları Arası)”. Bu konuyla ilgili diğeri bir makale de Kaya Bilgegil’in Kubbealtı Akademi Dergisi’ndeki “Kaybolan İstanbul Türkçesi”dir. Bu cümleden olma üzere, son dönemlerde yazılmış bir makale de “İstanbul Türkçesi” başlığıyla Hayati Develi’ye aittir.

Fakat bütün bu çalışmalar İstanbul ağzını bütün yönleriyle ortaya koymak için yeterli değildir. Bununla birlikte, her biri bu ağzın karanlıkta kalmış unsurlarını ortaya çıkarmaya doğru atılmış çok değerli birer adımdır.

Amaç

Bu bildirimizde bugüne kadar dilcilik açısından üzerinde fazlaca durulmamış bir konuya, klasik Türk musıkisinin söz kısmını oluşturan güftelere yönelerek, bunlardan birer dil malzemesi olarak yararlanmaya ve bu yolla İstanbul ağzının bazı özelliklerine ve bu arada İstanbul ağzındaki bir kısım arkaik dil malzemesine ulaşmaya; böylece, İstanbul ağzının kısmen de olsa, 18, 19. yüzyıldaki ve 20. yüzyıl başındaki fonetik, morfoloji ve kelime-anlam özelliklerini bir de 20. yüzyılda iyice şekillenen Türkiye Türkçesi yazı dilinin (gramerinin) İstanbul ağzından ayrışma süreçlerini, ayrıca İstanbul ağzındaki bazı arkaik dil unsurlarını tespit etmeye çalışacağız.

Malzeme ve Yöntem

Malzeme: Güfteler

Öncelikle, bu çalışmada “güfte”⁷⁷ terimini klasik Türk musıkisinin bütün formlarının (şarkı, beste, semâi, divan, türkü, vb.) yazılı metinleri için kullanmaktayız. Çalışmamızda kullandığımız güftelerin bir kısmı İstanbul yöresinde eskiden beri söylenegelmiş anonim türkülerdir. Bunun yanı sıra klasik Türk musıkisinde zamanla türkü formunda eserler de bestelenmiştir ki bunlar da tabiatları gereği İstanbul ağzının bazı özelliklerini ve arkaik dil unsurlarını barındırabilmektedir. Mesela, Sadettin Kaynak’ın türkü formundaki eserleri bu cümledendir. Bunun yanında, 18-20. yüzyıllar arasında bestelenmiş klasik ve neoklasik eserlerin “şarkı”⁷⁸ nazım biçimindeki güftelerinde de çalışmamız için bazı malzemelerin bulunduğunu tespit etmiş bulunmaktayız. Çalışmamızda ayrıca, çeşitli nazım biçimleriyle yazılmış şiirlerden oluşan güftelerden de yararlandık. Dinî içerikli güftelere ise bu çalışmada yer vermedik.

⁷⁷ Eren Özek, “güfte” ile “şiiir”i şu şekilde birbirinden ayırmaktadır: “Şiiir kendi ritmi, kendi anlatım özellikleri, dili ve içeriği ile başlı başına bir sanat eseri iken küfte müzikle beraber anlamını tamamlayan, yazım tekniği bakımından müzikal gerekliliklerin varlığından haberdar olarak yazılması gereken ayrı bir sanat eseridir.” (Özek, 2011: 38).

⁷⁸ Şarkı, 17. yüzyılın başlarından itibaren geniş kitlelerin zevk ortalamasına hitap eden, daha sade ve anlaşılır sözlerle ve çoğu zaman hece ölçüsüyle yazılan ağır ve mutantan bestelere kıyasla; besteciye daha rahat ve özgür bir hareket alanı sunan; şiirsel form, vezin, usul, makam gibi kural ve disiplinler yönünden katı olmayan bir musiki türü (Tokel 2019: 250).

INTERNATIONAL CONFERENCE ON OTTOMAN EMPIRE STUDIES IN THREE CONTINENTS

Elbette, geçmiş devirlerden kalan yazılı malzeme üzerinde çalışırken bunun bazı sınırlılıkları vardır. Bu çalışmada da bunu göğüslemekle karşı karşıya bulunmaktayız. Zira, belli bir bölgenin ağız araştırmaları öncelikle derlemelere dayanması gerekli iken İstanbul ağzından / ağızlarından bugün için derleme yapma imkânı kalmamıştır. Bu yüzden dünden bugüne gelen yazılı malzemeden yararlanma yoluna gitmekten başka bir çare bulunmamaktadır. Ayrıca, geçmişte güfte mecmualarının hazırlanışındaki aksaklıklar ve özensizlikler de böyle bir çalışmada en önemli sınırlılıklardır⁷⁹. Bu yüzden yukarıda sözü edilen sınırlılıkları aşmak için bildirimizde; 18-20. yy arasındaki bir zaman diliminde bestelenmiş şarkılara veya o yüzyıllardan bugüne gelen anonim türkülerine ait güfteleri incelemekle yetindik. Ayrıca çalışmamızda dönem sözlükleri ve gramerlerine başvurmadan, birtakım karşılaştırmalar yapmadan değerlendirmelerde bulunmamaya gayret ettik. Bu amaçla, Önder Göçgün'ün "Türk Edebiyatında Kültür ve Sanatında Açıklamalı Türk Musikisi Güfteleri" eserindeki güfteleri esas aldık. Göçgün bu eserini hazırlarken bir yandan TRT nota arşivindeki kayıtları bir yandan da bestekârların imzalarıyla onaylanmış güfte ve notaları esas aldığını bildirmektedir. Göçgün, güftelerin tespitinde ayrıca şairlerin el yazısıyla kaydedilmiş orijinal eski yazılı şiir metinlerini de gözden geçirdiğini belirtmektedir (Göçgün 2017: 9).

Çalışmamızda kullanmış olduğumuz klasik Türk musikisi güftelerinin İstanbul ağzıyla olan ilişkisi hakkında da şunları belirtmeyi uygun buluyoruz: Bilindiği üzere, 16. yy'a kadarki mecmualarda Arapça ve Farsça güfteler ağırlıktayken bu yüzyılın sonu ve 17. yüzyılın başındaki güftelerin birçoğu (% 95) Türkçedir. Zaten, bu süreçte İstanbul'da Farsça sözlü müzik gerileyerek Türkçe güfteli eserler öne çıkmıştır (Behar 2020: 75-76, 118, 215). Nitekim, sonraki devirlerde yazılan mecmualarda klasik Türk musikisinin güfte dili artık tamamen Türkçe olmuştur. Hatta bu mecmualarda yer alan güftelerin birçoğu halkın rahatlıkla anlayabileceği sade bir Türkçeyle yazılmıştır. Öyle ki 17. yy'ın ortalarında, Ali Ufki Bey tarafından kaleme alınmış olan "Mecmua-i Saz u Söz"de 250 civarında Türkçe murabba, şarkı, türkü, varsağı örneklerine rastlanır. Bu yüzyılın son çeyreğinde Hafız Post'un düzenlemiş olduğu güfte mecmuası da çok sayıda (3/4 oranında) Türkçe güfte barındırır. (Behar 2020: 71, 75, 116-117, 143, 234). Bu durum aslında, musikide bir yerlileşme sürecidir.⁸⁰ Zaten, aynı yerlileşme akımını o devrin divan şiirinde de gözlemek mümkündür. Nitekim, bilhassa Nedim'in şarkı formunda yazmış olduğu eserlerde İstanbul ağzının zarif söyleyiş tarzını görebiliriz (Mazıoğlu: 31, 60, 63-64). Bundan dolayı biz, İstanbul ağzının 18. yy'dan itibaren daha da belirginleştiğini göz önünde bulundurarak bu asırdan sonraki güfteleri inceleme konusu yapmayı tercih ettik.

Transkripsiyon Metinleri

Yukarıda da belirtildiği gibi, bu metinler Avrupalıların 16-19. yüzyıllarda kaleme almış olduğu bazı dil bilgisi kitapları, sözlükler ve derleme metinleridir. Bu gibi belgeler zamanla akademik çalışmalara konu olmuş ve devrin İstanbul Türkçesine ışık tutmaktadır. Bunlardan

⁷⁹ Yasemin Çelik şarkılardan yararlanarak gerçekleştirilecek dil incelemelerinde güfte mecmualarında, icra edenin bir zaman sonra unutulması o şarkının anonimleşmesi ihtimalinin bulunduğunu, dolayısıyla bu mecmuaların yeterince güvenilir olmadığını, bu yüzden şarkılar üzerinde yapılacak dil incelemelerinde divanların tercih edilmesi gerektiğini belirtir (Çelik 2012: 597). Bizce, divan nüshalarının da birçoğunun müellif nüshası olmadığı düşünüldüğünde benzer güvenilirlik sorununun divanlar için de geçerli olabileceği söz konusudur.

⁸⁰ Cem Behar İstanbul'a 16. yy'da İstanbul'a gerçekleşen göçlerin müzik üretimi, öğretimi, zevki ve uygulama alanlarını yeniden belirlediğini, bu süreçte sarayın müzik üzerinde fazlaca bir etkisinin gözlenmediğini, buna karşılık daha "sivil" nitelikli bir müzik hareketliliğinin bu devre damgasını vurduğunu belirtir (Behar 2020: 58-62, 195-207, 218). Yazar, bu göçlerle müzik alanında ilk değişimse güftelerin dili olduğunu belirtir (Behar 2020: 215).

INTERNATIONAL CONFERENCE ON OTTOMAN EMPIRE STUDIES IN THREE CONTINENTS

bilhassa Yavuz Kartallıoğlu'nun "Osmanlı Konuşma Dili" çalışmasındaki bir metinde geçen bazı kelimeler ve gramer şekilleri çalışmamızda karşılaştırma amacıyla kullanılmıştır.

Sözlükler

Çalışmamızda genellikle günümüz Türkiye Türkçesi yazı dilinin sözlükleriyle, Resimli Osmanlı Sözlüğü, Tarama ve Derleme Sözlükleri, Lehcetü'l-Lügat, Divanu Lugati't-Türk ve bilhassa bazı maddelerinde 19. yüzyıl İstanbul ağzındaki özellikleri de yansıttığını gözleyebildiğimiz Kamûs-ı Türkî'den yararlandık. Nitekim Ş. Sami, sözlüğünde, yer yer konuşma ağzındaki şekillere atıflar yapmış veya maddelere tanık gösterirken o günün konuşma dilinden kendisi bazı örnekler sunmuştur.

Dil Bilgisi Kaynakları

Karşılaştırma amacıyla kullandığımız günümüz Türkiye Türkçesi dil bilgisi kaynaklarının yanında bu çalışmada, Tanzimat döneminde yazılmış dil bilgisi kaynaklarından da yararlandık. Bu gibi gramerler Osmanlı Türkçesi yazı diline girmiş olan bazı Arapça ve Farsça dil unsurlarını da barındırmakla beraber, dönemin İstanbul ağzını esas almıştır (Ercilasun 2014: 248). Bu kaynaklardaki bilgileri sözlük verileriyle de karşılaştırarak kullanma yoluna gittik.

Yöntem

Biz güftelerde gözlenen, standart Türkçenin (Türkiye Türkçesi yazı dili) dışında kalmış fonetik, morfoloji ve kelime-anlam unsurlarının İstanbul ağzına ait olup olmadığını araştırmaya çalıştık. Bu amaçla dönemin gramer ve sözlüklerinden ayrıca bazı transkripsiyon metinlerindeki dil özelliklerinden yararlanarak İstanbul ağzının bir kısım özelliklerini ortaya çıkarmaya gayret ettik. Bu çalışmada ayrıca güfteler yoluyla ve İstanbul ağzı içinde günümüze kadar ulaşmış bazı arkaik dil unsurlarını da kaydetmeyi ihmal etmedik. Çalışmamızda öncelikle betimleyici yöntemle başvurulmuş, bunun yanında eş zamanlı ve art zamanlı karşılaştırmalar yapılarak bazı bulguların değerlendirilmesi yoluna gidilmiştir.

Araştırma ve Bulgular

Fonetik (Ses Bilgisi)

Klasik Türk musikisi güftelerinde İstanbul ağzını temsil ettiğini düşündüğümüz bazı fonetik unsurlara dair bulgularımızı ve tespitlerimizi aşağıda sunmaktayız.

Son Seste /K/ ünsüzünün Durumu

Türkiye Türkçesi yazı dilinde en önemli ses hadiselerinden biri son sesinde tonsuz ünsüz bulunan kelimelere ünlüyle başlayan bir ek geldiğinde, iki ünlü arasındaki ünsüzün tonlulaşmasıdır. Taradığımız güftelerden aşağıdakilerde ise "âşık" kelimesine ünlüyle başlayan bir ek geldiğinde son sesteki /-k/'nin tonlulaşmadığı gözlenmektedir:

(...)

Dünyada senin **âşıkın** olmak ne saadet
Bir bitmeyecek aşk u mahabbet ne güzel şey
Yıldızların altında ibadet ne güzel şey

(...)

Güfte: F. Âli Ozansoy

Beste: Sadi Hoşses (Göçgün 2017: 321).

Âşıka Bağdat sorulmaz, Ufukları aşar gider
Gönül yolcusu yorulmaz, baht izinde koşar gider

(...)

Güfte: Vecdi Bingöl

Beste: M. Nureddin Selçuk

INTERNATIONAL CONFERENCE ON OTTOMAN EMPIRE STUDIES IN THREE CONTINENTS

Genel sözlüklerimizde, birçok dil bilgisi kaynaklarında ve bugüne kadar yayınlanmış imla kılavuzlarında ekleşmeden kaynaklanan tonlulaşmanın belirli kelimelerde (edebiyat, hukuk, vb.) gerçekleşmeyeceğine dair bilgiler vardır; ancak birçok güncel sözlükte “âşık” kelimesinin son sesinin, ekleşmede tonlulaşacağı gösterilmiştir. Oysa yukarıdaki güftelerde, bu kelimedeki bugünkü gibi bir tonlulaşma gözlenmemektedir⁸¹. Hatta, bu tonlulaşmama hadisesini ses sanatçıların yorumlarında dahi gözlemlemiştir. Bunun İstanbul ağzının bir özelliği olduğu kanaatindeyiz.

Son Seste /Y/ Düşmesi

Taradığımız güftelerden birçoğunda “koy-” fiil kökünün sonundaki /-y/’nin düştüğü gözlenmiştir. Aşağıda buna dair örnekler sıralanmıştır:

Neydin güzelim, sen güzelim, dün gece neydin

Ateş gibi, afet gibi bir korkulu şeydin

Takat **komadın**, sen beni bir yay gibi eğdin

Neydin güzelim, sen güzelim, dün gece neydin

Güfte: Dr. Ali Paşa

Beste: Zeki Arif Ataergin (Göçgün 2017: 111).

Bir bakışta aklım aldın, aklım başta **kor** musun?

Güfte: -

Beste: Çorlulu Âşık (Göçgün 2017: 200).

İç imdi iç şarabını, **ko** bir yana hicabını

Aç imdi aç nikabını, ayan et âfitabını

Güfte: Rezaizade M. Ekrem

Beste: Rahmi Bey

Garibim, her taraf bana yabancı

Dertliyim, çekinme doldur be hancı

İlk önce kimıldar hafif bir sancı

Ayrılık sonradan **kor** yavaş yavaş

Güfte: Bekir Sıtkı Erdoğan

Beste: Selahattin İnal (Göçgün 2017: 551).

Ş. Sami, Kamûs-ı Türkî’de hem “koy-” hem de **ko-** şekillerini madde başı olarak kaydetmiş; ancak sözlüklerde alışık olmadığımız bir uygulamayla, “koy-” maddesini **ko-** maddesine göndererek tanımı bu maddede yapmıştır. Bu tutumun ardında, **ko-** şeklinin o devirde daha sık kullanıldığı yatmaktadır. Nitekim, maddenin tanımına geçmeden önce bu fiilin geniş zaman çekiminin hem “kor” hem de “koyar” şeklinde yapılabileceğini göstermiş, maddeler hâlinde verdiği anlamları ise o günün konuşma diliyle, kendi kurduğu cümlelerle örneklemiştir. Bu örnek cümlelerin çok büyük bir bölümünde fiilin, tıpkı yukarıdaki güfte metinlerinde olduğu gibi, /-y/’nin düşürülmesiyle kullanıldığını göstermiştir (Sami 2012: 1114, 1119).

Benzer bir tutumu Resimli Kamûs-ı Osmanî’de de görebilmekteyiz. 19. yüzyılda basılmış bu sözlükte de “koy-” maddesi **ko-** maddesine gönderilerek açıklanmıştır (Seydi 1330: 826, 833). Üstelik her iki sözlükte bu fiille kurulan birleşik kelimeler de **ko-** şekliyle gösterilmiştir.

⁸¹ TDK 1977, 1980 İmla Kılavuzu kitapçıklarında “âşık” kelimesinden sonra ünlü ile başlayan bir ek geldiğinde kelimenin son sesinin tonlulaşmadığı görülür. Oysa 2005’ten itibaren yayınlanmış TDK sözlüklerinde söz konusu maddenin sonrasında hem “âşık-kı” hem de “âşık-ğî” açıklamaları yapılmıştır. Bu durum söz edilen kelimedeki tonlulaşmanın daha yakın bir dönemde gerçekleşmiş olduğunu gösterir.

INTERNATIONAL CONFERENCE ON OTTOMAN EMPIRE STUDIES IN THREE CONTINENTS

Bizce **ko-** şekli 19. yüzyıl İstanbul ağzındaki yaygın şekildir. Bu şekli Ş. Sami “muhaffef” olarak nitelendirmektedir. Bu durum bize dildeki “en az çaba” prensibini hatırlatmaktadır. Bu da ağızlarda sık gördüğümüz bir hadisedir.

“Yalnız” Kelimesinde /-I-/ Ünlüsünün Düşmemesi

Aşağıdaki türkü güftesinde, bugün yazı dilinde “yalnız” şeklinde yazıp telaffuz ettiğimiz kelimenin **yalnız** şeklinde kullanıldığı gözlenmektedir:

(...)

Ela göz üstüne kaş ben olaydım

Yalnız yatana eş ben olaydım

Güfte-Beste: Anonim (Göçgün 2017: 500).

İlk bakışta bu söyleyiş biçiminin hece vezninin gereği olduğu akla gelirse de Ş. Sami'nin sözlüğüne müracaat ettiğimizde, bu kelimenin “yalnız” biçiminde de söylendiği belirtilmekle beraber, madde başında “lam” ve “geniz n'si”nin altına birer çentik atılarak /ı/ sesinin varlığının vurgulanmış olduğunu görürüz. Ş. Sami, Kamûs-ı Türkî'nin “işarat-ı mahsusa” (özel işaretler) bölümünde vermiş olduğu açıklamalarda bu işaretin /ı/ ünlüsünü karşılamak üzere kullanıldığını belirtmiş ve “sıra, katı” örneklerini vermiştir. A. Cevdet Paşa da /ı/ ünlüsünü karşılamak üzere aynı işaretin kullanılmasının uygun olacağını Medhal-i Kavâ'id eserinde belirtmiş ve “bıldır” kelimesini buna örnek göstermiştir (Özkan 2000a: 23). Devrin dilcilerinin bu gibi ayrıntıları yazıda karşılamaya yönelik gayretleri İstanbul ağzının yazıya aktarılması çabasının göstergeleridir.

Ş. Sami, sözlüğünde bu maddeyi ikame ederken, **ko-** / **koy-** maddelerindeki gibi iki ayrı madde başı oluşturup birini diğerine gönderme ihtiyacı duymamıştır. Bu durum bize **yalnız** şeklinin 19. yüzyıl İstanbul ağzında yaygın şekil olduğunu gösterir. Hatta, Ş. Sami, sözlüğünde **yalnız** maddesinden başka **yalnızca**, **yalnızlık**, **yalnızlı** madde başlarında da aynı harekeyi kullanarak bunlarda da orta hece ünlüsünün düşmediğini göstermiştir (Sami 2012: 1536).

Ş. Sami'nin verileri daha eski devirlere ait sözlük verileriyle karşılaştırıldığında orta hecedeki /ı/'nın düşmesinin, çok daha önceki devirlerde başlamış olmakla beraber o devirde (19. yy) henüz tamamlanmamış bir gelişme olduğu anlaşılmaktadır. Nitekim, bu düşme sürecinin ilk belirtilerini eski Anadolu Türkçesinde görmek mümkündür. Tarama Sözlüğü'nde orta hecedeki ünlünün hem korunduğu (**yalnızca/yalnızca**, **yalnızca**-, **yalnızca**) hem düşürüldüğü (**yalnız** başı ile, **yalnız**) örneklerle rastlayabiliriz (TS 1995: 4258-4259). 17. yüzyıl İstanbul ağzının söz varlığını yansıtan Meninski'nin sözlüğünde ise **yalnız** ve **yalnızlık** şekilleri kaydedilmiş, 18. yüzyılda düzenlenmiş Lehçetü'l-Lügat'te ise **yalnız** ve **yalnızlık** şekilleri madde başı yapılmıştır (Kırkkılıç 1999: 708)⁸².

Bütün bunlar 19. yüzyıl İstanbul ağzında **yalnız** şeklinin hâlâ daha yaygın olduğunu, Türkiye Türkçesi yazı dilinin 20. yüzyıldaki gelişimi sırasında bu şeklin benimsenmeyip ünlüsü düşmüş şeklin öne çıkarıldığını söyleyebiliriz. Bu gelişmede en az çaba prensibinin ve Türkiye Türkçesi yazı dilinde gözlenen orta hecedeki vurgusuz ünlü düşmelerinin (ağzım, burnum, omzum, vb.) analoji etkisinin olduğu söylenebilir.

Ünsüz Benzeşmesi

Türkiye Türkçesi yazı dilinde ünsüz benzeşmesi bugün iyice yerleşmiştir. Bu hususta Latin harflerinin kabulünün önemli bir etken olduğunu Jean Deny şu cümlelerle ifade eder: “Kelime sonundaki tonlu ünsüzlerin tonsuzlaşması veya başka bir tonsuz ünsüzden sonra yine tonsuz

⁸² Bu eserde hareke veya başka bir işaret kullanılmadığından, maddenin tam olarak nasıl okunacağını tespit etmek mümkün değildir.

INTERNATIONAL CONFERENCE ON OTTOMAN EMPIRE STUDIES IN THREE CONTINENTS

bir ünsüzün gelmesi olayı da Kemalist reformla alfabenin değiştirilmesinden sonra genelleşmiştir.” (Deny 1995: Ön Söz). Oysa, bu ses hadisesi eski Anadolu Türkçesi devresinden bu yana Türkiye Türkçesinde istikrarlı bir durum arz etmez. Nitekim, eski Anadolu Türkçesinde, tonlu ve tonsuz bütün kelime tabanlarından sonra, /d/ ünsüzüyle başlayan ekler genellikle “d” (dâl) harfiyle yazılarak bu durum eski yazılı metinlerde kalıplaşmış bir imla özelliği arz eder. Fakat bu kalıplaşmış imla söz konusu eklerin konuşma dilinde, tonsuz ünsüzlerden sonra tonsuzlaşmaya uğramadığını göstermez. Nitekim, gerek 17-18. yüzyıllardaki transkripsiyon metinleri gerek Evliya Çelebi Seyahatnamesi ve o devirde yazılmış daha başka bazı eski yazılı metinlerde, konuşma dilinde gittikçe gelişen ünsüz benzeşmesi bir şekilde yazıya aktarılmaya çalışılmıştır (Develi 1995: 157-159). Buna rağmen, İstanbul ağızında 19-20. yüzyıllarda ünsüz benzeşmesinin tamamıyla oturmuş olduğu söylenemez. Jean Deny bu ses hadisesinin İstanbul ağızında standartlaşmayışının ardında kalıplaşmış Osmanlı imlasının etkisinin olduğunu da şöyle anlatır: “Bu tonsuzlaşma olayı eski Arap yazısının bunu hesaba katmaması sebebiyle uzun zamandır frenlenmekteydi.” (Deny 1995: Ön Söz)⁸³. İstanbul ağızında ünsüz benzeşmesinin tamamlanmamış bir süreç olduğunu Necla Yalçiner de 1930-1950 yıllarına ait çeşitli konuşma kayıtlarına dayanarak yapmış olduğu araştırmada şöyle belirtir: “İstanbul ağızında s, f, k, t, p seslerinden sonra gelen -t- sesi çoğunlukla -d-’ye dönmüştür. Sayı ile verirsek 186 kelimedede -d- olmuş, 108 kelimedede -t- olarak korunmuştur. 174 kelimedede -ş- sesinden sonra gelen -t- sesi -d-’ye dönmüş, 173 kelimedede bir değişiklik olmamıştır.” (Yalçiner 2002: 718). Tanju Oral Seyhan da İstanbul ağızında bulunma ve ayrılma hâli eklerinin ve görülen geçmiş zaman ekinin daha çok tonlu şekillerinin kullanıldığını belirtir: sırt-da, açık-dan, çek-di, vb. (Seyhan 1994: 245). M. Kaya Bilgegil de 20. yy’da, İstanbul ağızında gözlenen ünsüz benzeşmesini Latin harfli Türk yazı dili imlasına bağlar ve imladaki ünsüz benzeşmesinin tenafür olduğunu belirtir. Ona göre, Gerek İstanbul gerek Anadolu’nun pek çok yerlisi sert ünsüzlerden sonra, “d” ile başlayan eklerin ilk sesini tonsuzlaştırmadan telaffuz eder: **git-di, çık-dı, geç-diğ-in, iç-diğ-in, çalış-dır-**, vb. (Bilgegil 1993: 70-71).

İncelediğimiz güftelerde de ünsüz benzeşmesi bakımından, uyumlu örnekler yanında, yukarıda sözü edilen istikrarsız durumun örneklerine de rastlamaktayız. Bu arada, bugün dahi TRT yayınlarında, ses sanatçılarının bazılarının yorumlarında, bu türlü telaffuzları gözlemek mümkündür. Yasemin Çelik günümüzdeki bu farklı yorumların, dönemin “yüksek zümre”sinin sınırlı bir alanda kalan telaffuzunu da devrin genel tercihlerini de yansıtır olabileceğini belirtir (Çelik 2012: 592).

Aşağıda, /d/ ile başlayan eklerin tonsuz ünsüzlerden sonraki durumunu yansıtan güfte örnekleri verilmiştir:

Sislendi hava, taraf-ı çemenzârı nem aldı
Bülbül yuvadan **uç-du**, gülistânı gam aldı
Güfte: Yusuf Kenan Bey
Beste: Rifat Bey (Göçgün 2017: 131).

Ellerle o zevk **et-di**, ben âteşlere yandım
Çekdim o kadar cevri ü cefasın kim usandım
Güfte: Nevres-i Cedid
Beste: Tanburi Ali Efendi (Göçgün 2017: 218).

Bir ses ki **ruh-dan, dudak-dan**

⁸³ M. Kaya Bilgegil de 20. yy’da, İstanbul ağızında gözlenen ünsüz benzeşmesini Latin harfli Türk yazı dili imlasına bağlar ve imladaki ünsüz benzeşmesinin tenafür olduğunu belirtir. Ona göre, Gerek İstanbul gerek Anadolu’nun pek çok yerlisi sert ünsüzlerden sonra, “d” ile başlayan eklerin ilk sesini tonsuzlaştırmadan telaffuz eder: **git-di, çık-dı, geç-diğ-in, iç-diğ-in, çalış-dır-**, vb. (Bilgegil 1993: 70-71).

INTERNATIONAL CONFERENCE ON OTTOMAN EMPIRE STUDIES IN THREE CONTINENTS

O sese yandım ah o sese

Güfte: Ümit Yaşar Oğuzcan

Beste: Münir Nureddin Selçuk (Göçgün 2017: 270).

Başka söz söylemem **aşk-dan** yana ben

Güfte: Baki Süha Ediboğlu

Beste: Dr. Alâaddin Yavaşca (Göçgün, 2017: 304).

Güller açılışın diye bülbül bekler baharı

Sorarım **gök-de** aya uçup giden o yâri

Güfte: Muallim Tarık Işıttan

Beste: Sadettin Kaynak (Göçgün 2017: 340).

Niçin **bak-dın** bana böyle

Dargın mısın yoksa söyle

Güfte: Vecdi Bingöl

Beste: Sadettin Kaynak (Göçgün 2017: 557).

Morfoloji (Şekil Bilgisi)

Taradığımız güfte metinlerinde İstanbul ağzını yansıttığını düşündüğümüz Ayrıca arkaik olduğu gözlenen bazı şekil unsurları da bulunmaktadır. Aşağıda bu gibi unsurları güfte örnekleriyle birlikte incelemeye çalışacağız:

-mAk Mastar Ekinin Yönelme ve Belirtme Hâl Ekleriyle Çekimlenmesi

Günümüz Türkiye Türkçesi yazı dilinde mastar ekleri her ne kadar -mAk ve -mA olarak gösterilirse de yönelme (-A) ve belirtme (-I / -U) hâli ekleri yazıda daima -mA şekli üzerine getirilir, araya da kaynaştırma sesi /y/ girer: gelme-y-e, durma-y-ı, vb. Bu şekil o derece yaygınlaşmıştır ki bilhassa orta öğretim seviyesindeki öğrenciler veya ortalama kültür sahibi insanlar, mesela 30'lu 40'lı yıllara ait bir romanda gördükleri -mağa / -meğe şekillerini epeyce yadırgarlar. Aslında, dil bilgisi kaynaklarında bu şekillerin yanlış olduğuna dair herhangi bir bilgi de yoktur. Ancak yazı dili, tabiatı gereği bir sınırlandırma faaliyeti olduğundan, -mAk mastarı üzerine ünlüye başlayan eklerin getirilmesini geriye itmiştir. Bunda en az çaba prensibinin de rolü olduğu muhakkaktır. Nitekim, -mAk mastarı tamlayan, çokluk ve iyelik ekleriyle kullanıldığında tenafüre yol açabilmektedir. Bu yüzden, -mAk mastarının yazı dilinde kullanımı gün gün gerilemiştir, denebilir. Fakat Millî Edebiyat dönemi romanlarında ve hatta 1960'lı yıllara kadar yazılmış edebî eserlerde, 50'li-60'lı yıllarda çevrilmiş Türk filmlerinde ve bu arada klasik Türk musıkisi güftelerinde -mAk mastarı üzerine ünlüye başlayan eklerin getirilmesi âdeti karakteristیک bir durumdur.

Süzüp süzüp de ey melek, o çeşm-i nîm-hâbını

Neden ya rağbet etmemek, **dağıtmağa** sehâbını

Güfte: Recaizade Mahmut Ekrem

Beste: Rahmi Bey

Bak bahta da ikbâle de nur indi Hatay'da

Körfezde sabah etdi o ay yüzlü de ay da

Sen söyle güzel, **çalmağa** fer kalmadı yayda

Körfezde sabah etdi o ay yüzlü de ay da

Dünyadaki cennet ne imiş **görmeğe** gel sen

INTERNATIONAL CONFERENCE ON OTTOMAN EMPIRE STUDIES IN THREE CONTINENTS

Kanmaz gönül al tad çiçeğinden, peteğinden
Çıkmış kuma öpsem diye umman eteğinden
Körfezde sabah etdi o ay yüzlü de ay da⁸⁴

Güfte: B. Kemal Çağlar

Beste: Cevdet Çağla

Yukarıdaki güftelerde gözlenen bu şeklin İstanbul ağzına has olduğu açıktır. Zaten, Tanzimat sonrasında yazılmış dil bilgisi kitaplarında, mastarların hâl ekleriyle çekimlenmesine dair örnekler verilirken her iki şekil de gösterilmiştir (Özkan 2000a: 37; Özkan 2000b: 88). Fakat, 19. yüzyılda İstanbul ağzında her iki şekil de kullanılmış olmasına rağmen yazı dili bunlardan birini tercih ederek diğerini bir ağız özelliği kabul etmiştir. Burada yazı dilinin seçiciliği ve ağız sınırını belirleyiciliği öne çıkmaktadır. Bir başka deyişle, yazı dili oluşturulurken ağızlara da bir sınır çizilerek ağız kapsamında kabul edilecek dil unsurları yeniden belirlenmiş olmaktadır.

“Ne” Soru Zamirine Kaynaştırma Sesi Olmadan İyelik Eklerinin Eklenmesi

Günümüz Türkiye Türkçesinde (yazı dilinde) **ne** soru zamirinin üzerine gelen iyelik eklerinden önce genellikle /y/ kaynaştırma sesi getirilir. Ancak aşağıdaki güfteye bu zamir herhangi bir yardımcı ses almadan iyelik eklerini almıştır:

Ben senin **ne-n** olayım

Kulun kölen olayım

Güfte: Vecdi Bingöl

Beste: Sadettin Kaynak (Göçgün 2017: 557).

Bu güfteye kullanılan şeklinin, İstanbul ağzının bir özelliği olduğunu söylemek mümkündür. Nitekim, Abdullah Ramiz Paşa'nın Emsile-i Türkiye eserinde bir tablo hâlinde **ne** zamirinin iyelik ve hâl ekleriyle nasıl çekimlendiği gösterilmiştir. Bu tabloda **ne** soru zamirinin diğer çekimleri de şöyledir: **ne-m, nesi, nemiz, neniz, neleri** (İdben 1999: 31). Aynı örnekleri Ş. Sami Kamûs-ı Türkî'de de verir (Sami 2012: 1476). Hatta bu kullanıma şu birkaç konuşma cümlesini de tanık olarak gösterir: “Nemiz eksik?”, “Nen var?”, “Nenize göz dikmiş?”. Üstelik, böylesi kullanımlara eski Türk filmlerindeki repliklerde de rastlamak mümkündür. Bu kullanım biçiminin de yanlış olduğuna dair, dil bilgisi kaynaklarında herhangi bir açıklama verilmez. Bu da yazı dilinin sınırlandırma özelliğinden dolayı İstanbul ağzına terk edilmiş bir şekildir.

Teklik Birinci Şahıs Ekinin Ünlüsü

Bilindiği gibi, eski Anadolu Türkçesinde teklik birinci şahıs eki olarak birkaç şekil (-vAn, -vAnIn, -In) yanında **-Am** şekli de bulunur (Öztürk 2017: 81). Ancak 17. yüzyılda Osmanlı Türkçesi yazı dili metinlerinde **-Am** ve **-Um** şekilleri tercih edilir; fakat giderek **-Im** şekli yaygınlık kazanır. Sonraki yüzyıllarda ise **-Am** şekli de terk edilir ve **-Im** şekli hem konuşma hem yazı dilinde hâkim şekil olur. Ancak **-Am** şekli 19. yüzyıla kadar arkaik olarak devam eder (Ercilasun 2008: 459). Nitekim, gerek kafiye gerek diğer estetik kaygılarla veya türkülerle kalıplaşarak 18-19. yüzyıllarda, hatta 20. yüzyıla ait güftelerde dahi bu şekli görmek mümkündür. Aşağıda buna, çeşitli şarkıların ve İstanbul'da meşhur olmuş türkülerin güftelerinden bazı örnekler sunuyoruz:

Sen gülersin gül gibi, ben bülbül-i **nalânın+am**

Mest-i medhuş-ı temaşa-yı leb-i **handânın+am**

Bana kul olsun deyu hacet ne ferman etmeye

⁸⁴ Bu şiirin ikinci dördlülüğü güfte olarak kullanılmamış ve bestelenmemiştir.

INTERNATIONAL CONFERENCE ON OTTOMAN EMPIRE STUDIES IN THREE CONTINENTS

Ben senin çoktan efendim, bende-i **fermânın+am**”

Güfte: Nedim

Beste: A. Rıza Avni (Göçgün 2017: 111).

Hasılı bunca dem

Ben senin **benden+em**

Güfte: Enderuni Vasıf

Beste: H. İ. Dede Efendi (Göçgün 2017: 126).

Sevdalıy+am hâlim yaman

(...)

Ne bahtı **karalı+y+am**

(...)

Ezelden **yaralı+y+am**

Güfte: Anonim türkü

Beste: Sadettin Kaynak (Göçgün 2017: 342).

Bir kara gözlüye ay balam tutulup yanmış+**am**

(...)

Bir tutam elinden, gelir sanmış+**am**

Güfte: -

Beste: Arif Sami Toker (Göçgün 2017: 388).

Bala kekliğin+**em** avla beni

Bala sahralara salma beni

Bala geceleri al koynuna

Bala gündüz bukağla beni

Güfte-Beste: Anonim (Göçgün 2017: 500).

Kalenin burcu **mu+y+am**

(...)

Dil bilmez Gürcü **mü+y+em**

(...)

Ben bilmem **ayrı+y+am**

Güfte-Beste: Anonim (Göçgün 2017: 567).

Yaralı+y+am bana değme

Baygın+am gel gönlüm eyle

Güfte-Beste: Anonim (Göçgün 2017: 568-569).

-Am şeklinin bazı güftelerde tercih edilmesinde esere Azerbaycan çeşnisi katma arzusunun da etkili olduğu düşünülebilir. Aşağıdaki güfteleri buna örnek olarak göstermek mümkündür:

Ağlarım çağlar gibi

Derdim var dağlar gibi

Yürekten **yaralıy+am**

Gülerim sağlar gibi

Güfte-Beste: Sadettin Kaynak (Göçgün 2017: 220).

Gül ağacı **değil+em**, her gelene eğil+em

Çek elini elimden, men sevgilin **değil+em**

INTERNATIONAL CONFERENCE ON OTTOMAN EMPIRE STUDIES IN THREE CONTINENTS

Nice bile arz eyleyem kızıl **gül+em** men
Kollarımı sar boynuma **sevgilin+em** men
Güfte-Beste: Necip Mirkelamoğlu (Göçgün 2017: 456).

Küçültme ve Sevgi Eki +cAk

Günümüz Türkiye Türkçesi yazı dilinde yaygın sevgi ve küçültme eki -cIk / -cUk şekillerindedir. Ancak eski Anadolu Türkçesinden bu yana +cAk ekinin Türkiye Türkçesinde kullanım sıklığının düştüğü gözlenebilmektedir. Muharrem Ergin bu hususta şunları kaydetmiştir: “+cIk / + cUk’ün sahasını gittikçe genişleterek çok işlek küçültme eki hâline gelmesine karşılık eski +cAk küçültme eki zamanla işlekliliğini kaybetmiş ve ancak sayılı bazı misallerde kullanım sahasında kalmıştır: kuzu+cak, yavru+cak, sevdi+ceğ+im, yumur+cak, büyü+cek, demin+cek, vb.” (Ergin 1997: 165).

Küçültme göreviyle kullanılan yukarıdaki şekillerden hangisinin 19. yüzyıl İstanbul ağzında yaygın olduğunu tespit etmek güçtür. Dolayısıyla, +cAk şeklinin 19. yüzyıl için arkaikleşmiş olduğunu söylemek şimdilik, eldeki kısıtlı malzemedan dolayı mümkün görünmemektedir. Ancak +cAk şeklinin 20. yüzyılda arkaikleşmiş olduğunu rahatlıkla söyleyebiliriz. Bu arada, +cAk şeklinin 19. yy’da İstanbul ağzında belli bir ölçüde de olsa kullanılmış olduğu söylenebilir. Belli ki 20. yy’da yazı dili geliştikçe bu şekil geriye itilerek ağızlar hasredilmiş olmalıdır. Aşağıda örneklendirdiğimiz güftelerde de bu ekin örnekleri gözlenmektedir:

Âşık oldum **yavru+cağ+ım** yüzüne
Hak saklasın, göz değmesin gözüne

Güfte: -

Beste: Enderuni Ali Bey

Yetmez mi sana bister ü bālın kucağım
Serd oldu hava çıkma koyundan **kuzu+cağ+ım**

Güfte: Nedim

Beste: Şeyh Fahreddin Dede (Göçgün 2017: 212).

Al sazımı sen sevdi+**ceğ+im**, şen hevesinle
Çal, söyle benim şarkımı sevdalı sesinle

Güfte-Beste: Bimen Şen (Göçgün 2017: 501).

-Inca Zarf Fiilinin Sınırlandırma İşlevi

-Inca, eski Türkçeden beri birkaç işlevle kullanılan bir zarf fiil ekidir. Ekin işlevlerinden biri de sınırlandırmadır. Eski Türkçe devresinden beri bu işlevi gözlenebilen **-Inca** zarf fiil ekine eski Anadolu Türkçesi metinlerinden şu örnekleri vermek mümkündür:

Giceler subh **ol-inca** ol yanar, bil “Geceler sabah oluncaya kadar o yanar, bunu bil.” (Gülsevin 2007: 126).

Gerek ana **öl-ince** tapavuz “Ona ölünceye kadar tapmalıyız.” (Gülsevin 2007: 126).

18. yüzyıl İstanbul ağzından alınmış bir metinde de ekin bu işlevle kullanıldığını görebilmekteyiz:

... Ben bu bazırgandan otuz beş kese ahçelik risk aldım; amma benim ayağım ayağıma sekdirmede, ta parayı **almayınca**, tamamen eda ettim “Bu bu tüccardan 35 keselik mal aldım. Bu bezirgân parasını alıncaya kadar çok acele etti. Ben de parasını kuruşu kuruşuna ödedim.”. (Kartallıoğlu 2017: 492).

Bununla birlikte, bu cümlede ekin sınırlandırma işlevinin yavaş yavaş yıprandığını da gözlemek mümkündür. Zira, bu cümlede kullanılan ve “kadar” anlamına gelen “ta” edatı ekin

INTERNATIONAL CONFERENCE ON OTTOMAN EMPIRE STUDIES IN THREE CONTINENTS

sınırlandırma anlamını pekiştirmek için kullanılmış olmalıdır. Böylece, **-Inca** ekinin sınırlandırma ifadesi günümüze yaklaştıkça unutulmaya yüz tutmuş ve **-(y)-e** kadar unsurlarını almaya başlamıştır.

19. yüzyılda yazılmış Kava'id-i Osmaniyye'de **-Inca** zarf fiiliyle ilgili şu bilgiler ekin, sınırlandırma işlevini tek başına yerine getirmediğini belgeler niteliktedir: "Nev'-i salis sıyga-i intihaiyedir ki madde-i asliyeye **-ncA**" edatı ilavesiyle olup bu hususun müddet-i intihasını beyan eder. **Sevince, yazınca** gibi ve **ekseriya** buna edat-ı intiha olan "yA dek" ve "yA kadar" lafızları ilave olunur." (Özkan 2000b: 112).

Yukarıdaki açıklamada kullanılan "ekseriya" kelimesi 19. yüzyılda **-Inca** ekinin artık tek başına sınırlandırma işlevinin iyice unutulmuş olduğunu; fakat bazı istisnalarının o devirdeki İstanbul ağzında yaşamakta olabileceğini anlatmaktadır. Nitekim, bu gibi istisnalı ve dolayısıyla arkaik kullanımlara ancak aşağıdaki güftelerde rastlamak mümkün olmaktadır:

Çubuğum yok aman yol üstüne uzatam
Takatım yok yâr yolunu gözetem
Menendin yok aman seni kime benzetem

Ört yârim yazmayı boylu boyunca
Ben saramadım eller sarsın **doy-unca**
Güfte-Beste: Anonim (Göçgün 2017: 367, 368).

Ak sadeler giyer boylu boyunca
Düğmeler takıyor gerdana var-**ınca**
Nasıl sabredeyim ta sabah ol-**unca**

Güfte-Beste: Anonim

Ettirgenlik Eki -DAR
(...)
Çayıra serdim minder
Yönünü bana dön-**der**
Yönünü dön-**der-mezsen**
Ayda bir mektup gönder
(...)
Güfte-Beste: Anonim

Yukarıdaki türküde dön- fiil kökü üzerine birçok diğer ağızlarda gözlediğimiz gibi **-der** eki getirilmiştir. Ancak türküdeki bu şekil yazı dilinde benimsenmeyerek "döndür-" şekli tercih edilmiştir. Türküdeki şeklin kafiye için kullanılmış olabileceğini düşünmek mümkünse de İstanbul ağzına has olduğu da ihtimal dışı değildir. Bizce İstanbul ağzında iki şekil de uzun zaman birlikte kullanılmış olmalıdır; ancak yazı dili bunlardan birini tercih edip diğerini ağız sahasına itmiştir. Kaldı ki İstanbul ağzında bulunmayan bir şeklin, sırf kafiye oluşturmak için geniş ünlülü olarak söylenmiş olması düşünülemez.

-mAz-le-n- Yapısı

Gelirim der, gel**mezlenir**
Bilir hâlim, bil**mezlenir**
Aman gel, gülüm gel
Gel aman aman

Güfte: -

Beste: H. İ. Dede Efendi (Göçgün 2017: 158)

INTERNATIONAL CONFERENCE ON OTTOMAN EMPIRE STUDIES IN THREE CONTINENTS

Yukarıdaki güftede gözlediğimiz **-mAz-le-n-** yapısı fiile “bir işi yapmak isteme-” anlamı katmıştır. Yazı dilinde “görmezden gel-”, “bilmezden gel-”, vb. birleşik fiillerle ifade edilen bu kavram bu güftede bir ek grubu ile anlatılmıştır. Yazı dilinde göremediğimiz bu şeklin İstanbul ağzına has bir kullanım biçimi olduğunu düşünmekteyiz:

Kelime ve Anlam Bilgisi

İstanbul ağzını yansıttığını düşündüğümüz bazı kelime-anlam unsurlarını da yine klasik Türk musıkisi güftelerinden örnekler vererek aşağıda sunmuş bulunuyoruz:

Bile: (eski) Birlikte, bir arada (Ayverdi 2010: 147-148).

Akarsu dile gelse

Bülbüller güle gelse

Hazan bahar olurdu

Yâr ile **bile** gelse

Sen de coşardın pınar

Güfte: Vecdi Bingöl

Beste: Sadettin Kaynak (Göçgün 2017: 204).

Bülbülüm gel de dile

Söyle benimle **bile**

Sesini duyur ele

Çile bülbülüm çile

Güfte: Vecdi Bingöl

Beste: Sadettin Kaynak (Göçgün 2017: 338).

Meninski'nin sözlüğüne baktığımızda **bile** ve **bilesince** maddelerinin yanında “**bile** otur-, **bile** oyna-, **bile** seğırt-” alt maddelerine de rastlanmaktadır (Tulum, 2011: 426-427) ki 17. yüzyıl İstanbul ağzında söz konusu kelimenin ne kadar sık kullanıldığı bu örneklerden anlaşılmaktadır. 17. yy şairlerinden Neşati'nin de “bile” redifli şiirinde kelime bu anlamıyla kullanılmıştır:

Sineden derd ile bir ah edeyin kim dönsün

Aksine çerh-i felek mihr-i dırahşanı **bile**.

Hâlbuki, Ş. Sami Kâmûs-ı Türkî'de, **bile** karşılığında şu iki anlamı vermiştir: 1. Beraber 2. Hatta, velev. Sami bu anlamlardan ilkinin “metruk” olduğunu da bildirmiştir. (Sami, 2012: 334). Misalli Büyük Türkçe Sözlük de kelimenin günümüzdeki anlamlarını verirken “beraber” anlamını “eski” kaydıyla 7. sırada göstermiş; ancak kelimenin asıl anlamının bu olduğunu, diğer anlamların daha sonra kelimeye yüklenmiş olduğunu kaydetmiştir (Ayverdi 2010: 147-148). Gerçekten de gerek Eski Uygur Türkçesi Sözlüğü'nde gerek Divanu Lugâti't-Türk'te kelimenin, yalnızca “ile, birlikte” anlamlarıyla kaydedilmiş olduğunu görmek mümkündür (Caferoğlu 1993: 28; Ercilasun-Akkoyunlu 2015: 586-587). Diğer genel Türkçe sözlüklere de baktığımızda birçoğunda kelimenin bu anlamının; “eski”, “eskimiş” gibi kayıtlarla verildiğini görmekteyiz.

Vecdi Bingöl'e ait yukarıdaki iki güftede ise **bile**, kendinden önce gelen “ile” edatıyla birlikte kullanılarak ikileme oluşturmuş ve anlamı güçlendirmiştir. Kavaid-i Osmaniyye'deki şu bilgi de bunu destekler niteliktedir: “... bazen te'kit için **bile** lafzı getirilir **hoca ile bile** gibi ki hoca ile beraber demek olur.” (Özkan 2000b: 120).

Bu örneklerdeki edat yığılması kelimenin temel anlamını o devirde artık kaybetmiş olduğunu ve bir pekiştirme unsuru olarak kullanıldığını gösterir. Ayrıca Bingöl'ün yukarıda

INTERNATIONAL CONFERENCE ON OTTOMAN EMPIRE STUDIES IN THREE CONTINENTS

örneklendirilmiş ikinci güftesinde **bile**, diğer mısralardaki kelimelerle (dile, ele, çile) kafiyeli kullanılarak semantik bir unsur olmaktan çok bir estetik unsuru hâline getirilmiştir. Bütün bu verilerden anlaşıldığına göre, 20. yüzyılda yazılmış yukarıdaki iki güfteye geçen **bile**, 19. yüzyıl İstanbul ağzında çok kısıtlı bir şekilde kullanılmış ve daha o dönemde arkaikleşmiştir.

el: Bâzı söyleyişlerde teşmil yoluyla işi yapanın veya o işin yapılmasına tesir eden kimsenin yerini tutar (Ayverdi 2010: 332).

İstanbul Türküsü
Yandım çavuş, yandım senin **elinden**
Elinden çavuş, **elinden**
Çok sallanma kasatura da fırlar belinden
Belinden çavuş, belinden
Güfte-Beste: anonim (Göçgün 2017: 343).

Fırsat bulsam yâre varsam
Biraz derdim ona yansam
Yâr **elinden** halk dilinden
Kurtulamam ah ne yapsam
Güfte-Beste: Tanburi Mustafa Çavuş (Göçgün 2017: 518).

Neler çektim, neler canan **elinden**
Tebah oldum, yeter hicran **elinden**
Nihayetsiz melal-i hicre düştüm
Figan eyler gönül her an **elinden**
Güfte-Beste: Lemi Atlı (Göçgün 2017: 535).

Taradığımız genel sözlüklerimizden Misalli Büyük Türkçe Sözlük'te **el** kelimesinin yukarıdaki güftelerde gözlenen anlamına rastlanabilmektedir: “Bâzı söyleyişlerde teşmil yoluyla işi yapanın veya o işin yapılmasına tesir eden kimsenin yerini tutar.” (Ayverdi 2010: 332), Ötüken Türkçe Sözlük'te ise ağızlara mahsus olduğu kaydıyla “**sebep olma**” anlamları verilmiştir (Çağbayır 2007: 1402) ki bu anlamlar güftedeki anlama uygundur. Zaten bu anlamı diğer genel sözlüklerde görmemekteyiz.

Gözlemlerimiz de bu iki sözlükte verilen anlamın bugünkü konuşma dilinde terk edilmiş olduğudur. Hâlbuki bu güftelerdeki anlamın 19. yüzyıl İstanbul ağzında çokça kullanıldığı gözlenmektedir. Hele, “İstanbul Türküsü” başlığıyla kaydedilmiş olan güfteye bu anlamın gözlenebiliyor olması, devrin İstanbul ağzını yansıtmaktadır. Söz konusu anlamın İstanbul ağzında 19. yüzyılda ne ölçüde yaygın olduğu, Lemi Atlı'nın güftesinde **el** kelimesinin bu anlamı ile “hicran” kavramının bir araya getirilip tamlama kurulmasından da bellidir. Zaten, Ş. Sami de sözlüğünde **el** karşılığında, 9. sırada “müdahele, dahl” karşılığını vermiştir (Sami 2012: 152). 19. yüzyılda hazırlanmış diğer bir sözlük olan Resimli Kamûs-ı Osmanî'de de bu anlama rastlanmaktadır: dahl, muavenet (Seydi 1330: 59).

Bu veriler ışığında diyebiliriz ki **el** kelimesinin üzerinde durduğumuz anlamı 19. yüzyıl İstanbul ağzında yaygın şekilde kullanılmıştır. Bu anlam yazı diline geçmediğinden, günümüzde arkaikleşmenin de ötesinde ölmüştür.

İmdi:

İç **imdi** iç şarabını, ko bir yana hicabını

Aç **imdi** aç nikabını, ayan et âfitabını

Güfte: Recaizade M. Ekrem

INTERNATIONAL CONFERENCE ON OTTOMAN EMPIRE STUDIES IN THREE CONTINENTS

Beste: Rahmi Bey

Bu güfteye geçen **imdi** edatı da İstanbul ağzında 19. yy'da bu anlamıyla büyük ölçüde kullanımdan düşmüş, daha çok edebî metinlere hasrolunmuş ve arkaikleşmiştir. Yazdığı gramer kitabında (Kavâid-i Lisân-ı Türkî) tam da bu güfteyi örnek gösteren Tahir Kenan bu edatın söz konusu güfteye kullanım biçimiyle ilgili olarak şunları kaydetmiştir: "... ta'cil için dahi, yukarıdaki misalde görüldüğü üzere, nazımda nadiren kullanılmaktadır." (Ercilasun 2014: 268-269).

Kanda: Nerede, nereye (Ayverdi 2010: 617).

Kâr ü cefa uşşâka hep
Bu çevre ne bilmem sebep

Kande aceb o gonce leb

Güfte: -

Beste: H. İsmail Dede Efendi (Göçgün 2017: 158).

(...)

Aydın on dördü gibi, dün gece meclisde idi

Kande akşamlayacak, ol meh-i tâbân bu gece?

Güfte: Enderuni Vasıf

Beste: Hacı Sadullah Ağa (Göçgün 2017: 333).

Ş. Sami Kâmûs-ı Türkî'de **kanda** madde başının izahında, bu kelimenin **hande** olarak da telaffuz edildiğini ancak **hande** şeklinde galat-ı fahiş (pek açık yanlış) olarak kullanıldığını bildirmekte, karşılığını da "nerede" olarak vermektedir (Sami 2012: 1040). Ş. Sami, sözlüğünde ayrıca "nere, nereden, nereli" gibi madde başlarına da yer vermiştir (Sami, 2012: 1456). Daha 18. yüzyılda bile **qanda** / **qande** şekillerinin İstanbul ağzında, yerini "nerede" şekline bıraktığını o asra ait bazı transkripsiyon metinlerinden anlamak mümkündür. Nitekim, Yavuz Kartallıoğlu, "Osmanlı Konuşma Dili" çalışmasında, P. François Viguier'den naklettiği, İstanbul konuşma diliyle kaydedilmiş bir hikâyede **kande** şeklinin hiç geçmemesi, buna karşılık üç cümlede "nerede" şeklinin kullanılmış olduğu görülmektedir. Aşağıda bu hikâyeden alınmış cümleler verilmiştir:

... nerde soyundunsa orda giyin (Kartallıoğlu 2017: 488).

Hay hokkabaz hay, nerdeydin? (Kartallıoğlu 2017: 494).

Nerde ise gelirler... (Kartallıoğlu 2017: 506-507).

Bu veriler bizde, **qanda** / **qande** şeklinin daha çok o zamanki yazı ve edebiyat diline hasredilmiş olduğu, **nerde** şeklinin ise konuşma dilinde daha yaygın olduğu kanaatini uyandırmaktadır. Nitekim Kartallıoğlu, 17-18. yy'daki metinlere dayanarak bu şeklin konuşmalarda "nerde, nereye" şekillerine göre daha az kullanıldığını belirtmiştir (Kartallıoğlu 2017: 45). Öte yandan, günümüzde artık kullanımdan düşmüş olan söz konusu kelime 18. yüzyıldan itibaren İstanbul ağzında arkaikleşme sürecine girmiş, 18-19. yüzyıl İstanbul ağzında "nerede" zamiri öne çıkmış; fakat **qanda** / **qande** o dönemde İstanbullularca yine de bütünüyle unutulmamış, şiir dilinde yaşamaya devam etmiştir.

Kim: (Eski Türkiye Türkçesi) ki (Ayverdi 2010: 680).

Ellerle o zevk etdi, ben âteşlere yandım

Çekdim o kadar cevr ü cefâsın **kim** usandım

Güfte: Nevres-i Cedid

Beste: Tanburi Ali Efendi (Göçgün 2017: 218).

INTERNATIONAL CONFERENCE ON OTTOMAN EMPIRE STUDIES IN THREE CONTINENTS

Günümüz Türkiye Türkçesi söz varlığını bir araya getiren genel sözlüklerin hemen hepsinde, tarihî Türk yazı dillerindeki **kim** bağlacı “eskimiş”, “eski Türkçe” veya “eski Türkiye Türkçesi” gibi kayıtlarla madde başı yapılmıştır.

Ş. Sami, sözlüğünde bu kelimeyi, işlevlerini dikkate alarak iki ayrı madde hâlinde kaydetmiştir. Ancak her iki maddede de “kim” şeklinin o devirde artık “ki” biçiminde “muhafter” olarak kullanıldığını, bunun sebebinin de Farsçayı taklit olduğunu bildirmektedir (Sami 2012: 1227). Ş. Sami’nin Farsçayı taklit olarak izah ettiği bu durum bizce dilde sıkça gözlenen kontaminasyon (bulaşma) hadisesidir. M. Ergin ise **kim** şeklinin, yerini “ki”ye bırakmasını “kim” soru zamiriyle karışmasına bağlar (Ergin, 1997: 364).

Bütün bunlardan anlaşılmaktadır ki 19. yüzyıla gelindiğinde **kim** şekli Türkiye Türkçesinde, bu arada İstanbul ağzında kullanım sıklığını artık iyice yitirmiş ve arkaikleşmiştir. Yukarıdaki örnek güfte metninde de **kim** vezin kaygısıyla kullanılmıştır.

Nice: 1. Çok, pek çok, birçok 2. (E. T. Türk. ve halk ağzı) Nasıl (Ayverdi 2010: 947).

Gurbet elde kaldım, hâlim **nicedir**

Derdim şu dağlardan daha yücedir

Güfte: R. Gökalp Arkin

Beste: Sadettin Kaynak (Göçgün 2017: 185).

Türkü

(...)

Sevip sevip ayrılması aman güç olur

Sen gidersen benim hâlim **nic**’olur

Güfte-Beste: Anonim (Göçgün 2017: 234).

Günümüz Türkiye Türkçesinin söz varlığını bir araya getiren genel Türkçe sözlüklerde bu kelime hem “kaç, çok, birçok” hem de “nasıl” anlamlarıyla kaydedilmiştir. Fakat, gözlemlerimiz günümüzde “nasıl” anlamının geriye itilmiş, “kaç, çok, birçok” anlamlarına öne çıkmış olduğu yönündedir. Zaten, günümüzde **nice** kelimesi “nasıl” anlamıyla çok kısıtlı örneklerde ve ancak bazı kalıplaşmış ifadelerde kullanılmaktadır. Yukarıdaki güftede de (hâlim nicedir < hâli nice ol-) birleşik yapısında bu anlam görülebilmektedir.

Kartallıoğlu’nun vermiş olduğu 18. yüzyıl İstanbul ağzına dair metinde **nice** kelimesinin henüz “nasıl” anlamıyla kullanılmakta olduğu görülebilmektedir:

Efendim, sabah-i devletiniz hayr olsun. **Nice** mizaç-ı şerifiniz “nasılsınız”? (Kartallıoğlu, 2017: 512).

Bununla birlikte, Kartallıoğlu, kelimenin konuşma dilinde 19. yy’ın ortalarına kadar kullanılmış olduğuna dair örnekler de vermektedir:

“Biraderiniz **nicedir**?” (Kartallıoğlu 2017: 46).

“Şükür efendim, ya sizin mübarek keyfiniz **nicedir**?” (Kartallıoğlu 2017: 46).

Ş. Sami ise Kamûs-ı Türkî’deki **nice** maddesinin izahında kelimenin ikinci anlamını (nasıl, ne türlü, ne suretle) verdikten sonra şu açıklamayı yapmaktadır: “Bu ikinci mana ile bizce metruk hükmüne geçmektedir.” (Sami 2012: 1478).

Denebilir ki kelimenin bu anlamının dilden düşmeye yüz tutması 19. yüzyıla denk gelmektedir. Bu anlamın arkaikleşmesinde, İstanbul ağzında 17. yüzyılda meydana gelen bir fonolojik ayrışmanın da rolü olduğu kanaatindeyiz. Öyle ki Meninski’nin lügatinde hem **nice** hem de “niçe” maddeleri yer almakta ve her biri ayrı ayrı tanımlanmaktadır:

Nice: ne vech ile, ne yüzden, ne şekil (Tulum 2011: 1385).

Niçe: çok, bol, hayli, bunca, çokça (Tulum 2011: 1385).

INTERNATIONAL CONFERENCE ON OTTOMAN EMPIRE STUDIES IN THREE CONTINENTS

Öyle anlaşıyor ki “niçe”deki anlam yükü 19. yüzyıl İstanbul ağzında **nice** kelimesine yüklenmiş; ancak 17. yüzyılda fonolojik ayrışmayla ayırt edilen bu iki anlam katmanı zamanla farklı leksik unsurlarla da (nasıl, çok) ifade edilmeye başlanınca “niçe” 19. yüzyılda artık dilden (İstanbul ağzından) düşmüş, **nice** ise “niçe” şeklinden devralmış olduğu anlamı öne çıkararak 17 ve 18. yüzyıllarda barındırmış olduğu “nasıl” anlamını geriye itmeye başlamış; böylece 19. yüzyılda kelimenin “nasıl” anlamı arkaikleşmiştir.

Ol: (Eski Türkçe) Üçüncü tekil şahıs zamiri ve işaret sıfatı, “o”nun eski şekli (Ayverdi, 2010: 947).

Gözümde işve-nümâdır, hayâl-i bî-bedeli
Hüdâ bilir ya, iki defa gördüm **ol** güzeli

Güfte: Ahmet Rasim Bey

Beste: Salih Ağa (Göçgün 2017: 101).

(...)

Aydın on dördü gibi, dün gece meclisde idi
Kande akşamlayacak, **ol** meh-i tâbân bu gece?

Güfte: Enderuni Vasıf

Beste: Hacı Sadullah Ağa (Göçgün 2017: 333).

Ş. Sami, Kamûs-ı Türkî’de şahıs zamiri olan “o” ve işaret sıfatı olan “o” için ayrı ayrı izahlarda bulunmakla birlikte, **ol** şeklinin yalnızca işaret sıfatı olan “o”nun eş anlamlısı olduğunu bildirir ve işaret sıfatı olan **ol** için şunları kaydeder: “Bir isimle kullanılması ism-i işaretidir. Lam ile **ol** isti’malı bizce eskiyip metruk hükmüne geçmiş ve yalnız kitabet-i resmîyenin ‘ol babda’ gibi bazı tabirâtına münhasır kalmıştır.” (Sami 2012: 183).

Bu şeklin 18. yüzyılda kullanımdan düşmüş olduğunu, Kartallıoğlu’nun yukarıda andığımız eserindeki hikâye metninden de anlamak mümkündür. Bu metinde işaret sıfatı daima “o” şeklinde kaydedilmiştir:

O vakit cevaba kadir olamazsın (Kartallıoğlu 2017: 492).

O kahvenin ahbabı boy boydur (Kartallıoğlu 2017: 495).

O dediyim kahvenin kahvecisini bakkalın uşağıyla çağırırız (Kartallıoğlu 2017: 495).

Örnek verdiğimiz güftelerde ise “**ol** güzeli”, “**ol** şuh” ifadelerinin kullanılmış olması bu şeklin, 18-19. yüzyıllarda İstanbul konuşma dilinden (ağzından) düşmüş olsa da şiir dilinde yaşamaya devam ettiğini, bunda vezin zaruretinin rolü olduğunu söyleyebiliriz. Zaten, örneklenen her iki güfte de **ol** şekli kapalı hece gereken yerlere denk getirilmiştir.

Buna göre diyebiliriz ki örnek güftelerde işaret sıfatı olarak kullanılmış olan **ol** şekli yalnızca bugün için değil, aynı zamanda metnin yazılmış olduğu 18-19. yüzyıllarda dahi arkaik bir kelimedir.

Oymak oymak: top top, küme küme (Çağbayır 2007: 3656).

Türkü

Karanfil oylum oylum

Geliyor servi boylum

Servi boylum gelince

Şen olur deli gönlüm

Vay benim efendim, efendim

Serv-i bülendim

(...)

Karanfil **oymak oymak**

INTERNATIONAL CONFERENCE ON OTTOMAN EMPIRE STUDIES IN THREE CONTINENTS

Olur mu yâre doymak

Yâre doydum diyenin

Caizdir boynun vurmak

Güfte-Beste: anonim (Göçgün 2017: 192).

Yukarıdaki güftede geçen **oymak oymak** genel Türkçe sözlüklerden yalnızca Ötüken Türkçe Sözlük'te “top top, küme küme” anlamıyla karşılanmıştır (Çağbayır 2007: 3656). İlgili kaynaktaki kelimenin ağızlarla ilgili olup olmadığına dair bir kayıt bulunmamaktadır. Derleme Sözlüğü'nde de bu ikileme kaydedilmemiştir.

Dilimizdeki ikilemeleri içeren Necmi Akyaalçın'ın hazırlamış olduğu Türkçe İkilemeler Sözlüğü'nde de bu ikilemeye rastlamış değiliz. Bununla birlikte, her ne kadar genel sözlüklerde rastlanmasa da güftedekine şekilce çok yakın olan “oyma oyma” ikilemesi, “yüzeyi oyularak işlenmiş, oymaları çok olan” anlamıyla Akyaalçın'ın sözlüğünde kaydedilmiştir (Akyaalçın 2007: 479). Fakat bu ikilemenin **oymak oymak** ile anlam ilişkisi bulunmamaktadır. Zira, güftedeki şekil karanfillerin birçoğunun bir arada bulunduğunu anlatmaktadır. “Oyma oyma” olsa olsa “oylum oylum” şekliyle anlam yakınlığı arz etmektedir. Öte yandan, genel sözlüklerimizde “küme küme” ikilemesini de görmekteyiz ki Akyaalçın bu ikilemeyi sözlüğünde “kümeler durumunda, bölük bölük” şeklinde karşılamıştır (Akyaalçın 2007: 438).

Bütün bu veriler göz önüne alındığında, güftede geçen **oymak oymak** şeklinin yazı diline geçmemiş olduğu, onun yerine “küme küme” şeklinin yaygınlaştığı ve güftedeki şeklin İstanbul ağzına mahsus bir ikileme olduğu anlaşılmaktadır.

Başım için: bir yalvarma ünlemi.

İstanbul Türküsü

(...)

Ada sahillerinde bekliyorum

Her zaman yollarını gözlüyorum

Seni senden güzelim istiyorum

Beni şad et Şadiye'm **başım için**

Güfte-Beste: anonim (Göçgün 2017: 187).

Türkü

Menekşesi biçim biçim

Ölürüm senin için

Bir buse ver **başım için**

Güfte-Beste: anonim (Göçgün 2017: 237).

Genel Türkçe sözlüklerde “baş” maddesinin alt maddelerinde bu kalıp söze rastlanmasa da yalnızca Ötüken Türkçe Sözlük'te **başım için** alt maddesi “kendi varlığını, canını ortaya koyarak yalvarma” anlamıyla tespit edilmiştir (Çağbayır 2007: 487). Bu ibare aslında, bir yemin sözü olup İstanbul ağzında ünlem olarak yerleşmiştir. Zira Karatlıoğlu'nun 18. yüzyıl İstanbul konuşma diliyle aktarmış olduğu metinde bu kalıp sözü (başım için) bir yemin sözü olarak görebilmekteyiz:

Başım için, ne seni aldadırım ne onu (Karatlıoğlu 2017: 478).

Bu kalıp söz Kerkük ağzında da “**başıvçı** (< başım için)” varyantı ile tarafımızdan bir yemin sözü olarak tespit edilmiştir. Kerkük ağzında bu sözü söyleyen kişi “Eğer doğru söylemiyorsam senin ölümün benim yüzümden olsun. Ben de bu ağır vebalin altında ezileyim.” demek ister (Saatçi 2017: 29).

INTERNATIONAL CONFERENCE ON OTTOMAN EMPIRE STUDIES IN THREE CONTINENTS

Bununla birlikte, Dede Korkut Kitabı'nda bu kalıp sözü hem yemin hem de yalvarma ünlemi olarak görmek mümkündür:

Yemin olarak: “Eger elünde kopuz olmasa-y-idi ağam **başı-y-içün** seni iki para kılır idüm.” (Ergin 1994: 231).

Yalvarma ünlemi olarak: “Ağ boz ata binen ol yiğit ne yigittür. Kimün nesidür? Yiğit, **başuñ için** digil maña.” (Ergin 1994: 241).

Bu verilerden anlaşılmaktadır ki bu kalıp sözün anlamındaki bölünme en azından 15. yüzyıla kadar inmektedir. Sonraları bazı ağızlarda yemin, bazılarında ise yalvarma ünlemi olarak kullanılmaya başlanmıştır.

Yukarıdaki güftelerin birer anonim türkü olduğu göz önünde bulundurulduğunda bu kalıp sözün İstanbul ağızında yaygın bir kullanımı olduğu ve İstanbul ağızına has olduğu anlaşılmaktadır. Bu ifade yazı diline alınmayarak ölü duruma geçmiştir.

Deyimler

Taramış olduğumuz güftelerde günümüz deyim sözlükleriyle uyuşmayan (aklı başından çık-, kalbini üz-, zevk çat-, matem bağla-, fikrimi ket-) veya bugünkü sözlüklerde bulunmayan (gün in-, gönlüne / kalbine ak-) bazı örneklere de rastlanmıştır. Fakat bunların herhangi bir ağız bölgesine veya bizzat İstanbul ağızına ait olup olmadığı hususunda karar verebilmek için daha ayrıntılı araştırmalar gereklidir. Biz bu hususta, şimdilik yalnızca bir deyim üzerinde durmayı uygun buluyoruz:

dillere destan ol-:

Al goncayı deremedim
Yâr yüksekte eremedim
İşlediğim çevreleri
Bahçesine seremedim

Yârim seni vermem
Seni vermem, ellere
Bu aşk beni **destan etti dillere**

Evlerinde bahar olsam
Yâr göğsünde açıp solsam
Kokladıkça kalbe dolsam
Ben bu aşta safa bulsam
Safa bulsam, Vefa bulsam

Yârim seni vermem
Seni vermem, ellere
Bu aşk beni **destan etti dillere**

Güfte-Beste: Yesari Asım Arsoy

Bu güfte, “dillere destan et-”, deyim’in geçişli şekli olup olumsuz bir anlamla kullanılmıştır. Hâlbuki bugünkü sözlüklerimizin pek çoğunda bu deyim, olumluluk-olumsuzluk ayrıntıları çoklukla göz ardı edilerek anlamlandırılmış; deyim’in tanıklandırılmasında da daha çok olumlu anlam veren örneklere yer verilmiştir. Buna dair bazı sözlüklerdeki veriler şöyledir:

Elektronik TDK Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü:

Herkes tarafından konuşulur olmak: “Dillere destan İstanbul nezaketini o evde gördüm, ağızım açık kaldı.” A. Kutlu.⁸⁵

⁸⁵ Türk Dil Kurumu Sözlükleri (sozluk.gov.tr). Erişim Tarihi: 23.11.2020.

INTERNATIONAL CONFERENCE ON OTTOMAN EMPIRE STUDIES IN THREE CONTINENTS

Misalli Büyük Türkçe Sözlük:

Dillere destan (olmak): Herkes tarafından sözü edilir durumda (olmak), çok meşhur (olmak): “Nice fırsat düştü ele kaçırdım / Benim hâlim dillere destan olur” (Karacaoğlan). “Haşre dek dillerde destân olsa evsâfın sezâ” (Enderunlu Vâsıf). “Zaman o gül gibi gül görmemiş zamân olalı / Gülün güzelliği dillerde dâsîtân olalı” (Yahyâ Kemal) (Ayverdi 2010: 284).

Dil Derneği Türkçe Sözlük:

Bir olay ya da bir nitelik halk arasında yayılmak: “Tay, üç yaşına değince dillere destan oldu.” (A. Sayar) (Kutlu vd. 2005: 494).

Deyimler Sözlüğü (Ö. Asım Aksoy):

Aşırı niteliği her yerde anılır olmak (Aksoy 1988: 723).

Deyimler (İsmail Parlatır):

Kendisinden övgüyle söz edilmek, her yerde ondan konuşulmak (Parlatır 2007: 300).

Sınıflandırılmış Deyimler Sözlüğü (Metin Yurtbaşı):

Her yerde anlatılır olmak. “Derdimi dillere destan eyledim.” (Mesleki) (Yurtbaşı 2013: 412). Oysa, TDK Metin Veri Tabanında yaptığımız taramada, bilhassa A. Mithat Efendi’nin farklı eserlerinde bu deyim hem olumlu hem olumsuz örneklerine rastladık. Aşağıda söz konusu deyim olumsuz kullanımına dair iki örnek sunulmuştur:

“... Ali Paşa’nın bana gönderdiği şu mektup üzerine ben sizin başınıza o kadar belalar getirebilirdim ki kıyamete kadar dillere destan olurdu.” A. Mithat Efendi, Arnavutlar Solyotlar (s. 224).

“... Seni gidi hınzır Arap seni! Ben de sana bir iş yapayım ki cihanın dilinde destan olsun.” A. Mithat Efendi, Çengi (s. 50).

Bunun yanında, Şinasi ve Ebbuzziya Tevfik’in ortak eseri Durub-ı Emsal-i Osmaniyye’de de bu deyim için tanık olarak verilen “Hep hüsn ü aşka dair imiş güft ü gûy-ı halk / Dillerde dâstan imiş esrar sandığım” beytinde de deyim olumsuz bir anlamla kullanıldığı gözlenmektedir (Şinasi-Ebbuzziya 1302: 243).

Bu veriler ışığında diyebiliriz ki söz konusu deyim olumsuz anlamı günümüz konuşma ve yazı dillerinden artık çok büyük ölçüde düşmüştür⁸⁶. Hâlbuki, 19. yüzyılın İstanbul’unda halka yönelik yüzlerce eser veren A. Mithat Efendi, şüphesiz ki kendi devrinin Türkçesini en zengin bir çerçeve içinde eserlerine yansıtmıştı⁸⁷. Bu da deyim geçmişte, birçok ağızda olduğu gibi, İstanbul ağızında da hem olumlu hem olumsuz anlamda kullanılmış olduğunu, olumsuz anlamın yazı diline aktarılmadığını gösterir. Misalli Büyük Türkçe Sözlük’te örneklenen Karac’oğlan’dan ve Sınıflandırılmış Deyimler Sözlüğü’nde örneklenen Mesleki’den alınmış mısralar da deyim geçmişte, tıpkı 19. yy İstanbul ağızında olduğu gibi olumsuz anlamla da kullanılmış olduğunun delilidir.

SONUÇ

Her şeyden önce, klasik Türk musıkisi güfteleri İstanbul ağızının ortaya çıkarılmasında bir malzeme olarak kullanılabilir durumdadır.

⁸⁶ Bu düşüncemizi sınamak için, internetteki Türkçe Ulusal Derlemi’nde yapmış olduğumuz taramada, 1989-2014 yılları arasında yayınlanmış olan 274 yazılı metinde “dillere / dillerde destan ol-” deyiminin 130 defa olumlu, 22 defa olumsuz anlamla kullanıldığını tespit ettik. Aynı derlemdeki konuşma metinlerinde ise bu deyim rastlayamadık. Ayrıca, bir ölçüt olmasa da, 10 kişilik ISUBÜ Türk dili öğretim görevlilerine küçük bir anket yaptık. Bu ankete katılan bütün öğretim görevlileri “dillere destan ol-” deyiminin olumlu anlam taşıdığını belirttiler. Ankete katılanlara sözlüklere bakmamaları uyarısı da yapılarak deyim günümüzdeki algılanışının olumlu mu, olumsuz mu olduğu anlaşılmasına çalışıldı.

⁸⁷ Ahmet Mithat Efendi’nin dil görüşleri hakkında M. Argunşah’ın, “Ahmet Mithat Efendi’nin Türkçenin Sadeleşmesi ile İlgili Görüşleri” makalesine bakılmalıdır.

INTERNATIONAL CONFERENCE ON OTTOMAN EMPIRE STUDIES IN THREE CONTINENTS

Taradığımız klasik Türk musıkisi güfteleri İstanbul ağzının 18-20. yüzyıllara ait pek çok dil malzemesini (ses, şekil ve kelime-anlam) barındırmaktadır.

Güftelerde gözlenen ancak yazı diline alınmamış unsurların İstanbul ağzına has olduğu anlaşılmıştır. Mesela, ko- şekli İstanbul'da daha sık kullanılmasına rağmen yazı dilinde "koy-" şekli tercih edilmiştir. Bir şekil unsuru olan -mAk master ekinin de yazı dilinde, hâl ekleriyle çekimlenmede tercih edilmeyişi aynı gelişmenin ürünüdür. Bunda yazı dilinin sınırlandırıcı etkisi rol oynamaktadır. Buradan anlaşılmaktadır ki Türkiye Türkçesi yazı dili oluşturulurken İstanbul ağzına da bir sınır çizilmiştir.

Her ağızda olduğu gibi İstanbul ağzında da bazı arkaik dil unsurları bulunmaktadır. Bu arkaik unsurlar bazen -Am teklik birinci kişi ekinde olduğu gibi şiir dilinin etkisiyle bazen de "benimle bile" ibaresindeki gibi kalıplaşarak güftelerde yer almıştır.

Türkiye Türkçesi yazı dilinin oluşturulması sürecinde bazı dil unsurları terk edilerek bunların ölmesine yol açılmıştır. -mAzlan- ek grubu yazı diline alınmadığından bugün artık ölü bir şekil unsuru hâlidir. "El" kelimesinin "iş yapan" anlamı da bugün için ölüdür. Ayrıca, oymak oymak ikilemesi, başın için ünlemi de yazı diline alınmayarak dilden düşmüştür. Bu gibi unsurlara İstanbul ağzı dışında ya hiç rastlanmadığından veya pek az rastlandığından, bu malzemenin yazıya geçirilmeyişi Türkiye Türkçesinin kelime hazinesinin kaybı anlamına da gelmektedir.

İşaretler

ā: uzun a

î: uzun i

ñ: geniz n'si

ğ: art damak g'si

Kısaltmalar

İÜEF: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi

ÖTS: Ötüken Türkçe Sözlük

TDK: TDK Türkçe Sözlük

TDS: Türkçe Deyimler Sözlüğü

TDV: Türkçenin Deyim Varlığı

TRT: Türkiye Radyo ve Televizyon Kurumu

TS: Tarama Sözlüğü

KAYNAKLAR

Akdeniz, İ. (2003). "Türk Mûsikîsinde Enderûn'un Yeri ve Önemi". Atatürk Üniv. Güzel Sanatlar Fak. Dergisi, s. 63-67.

Akün, Ö. F. (2000). "İbnülemin Mahmud Kemal". İslam Ansiklopedisi (21. Cilt, 249-262). İstanbul: TDV yayınları.

Akyalçın, N. (2007). Türkçe İkillemeler Sözlüğü. Ankara: Anı yayıncılık.

Akyol, M. (2020). "Musıki Meclisleri". Büyük İstanbul Tarihi. (s. 27-29). İstanbul: İSAM yayınları.

(BN) Ali Rıza, Balıkhane Nazırı (Haz. N. Ahmet Banoğlu). Bir Zamanlar İstanbul, Tercüman 1001 Temel Eser, İstanbul: Kervan Kitapçılık AŞ.

Argunşah, M. (2012). "Ahmet Mithat Efendi'nin Türkçenin Sadeleşmesi ile İlgili Görüşleri". Turkish Studies Volume, 7(4), (s. 1-12).

Aksoy, Ö. A. (1988). Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü-2. Ankara: İnkılap yayınları.

Ayverdi, İ. (2010). Misalli Büyük Türkçe Sözlük. İstanbul: Kubbealtı yayınları.

INTERNATIONAL CONFERENCE ON OTTOMAN EMPIRE STUDIES IN THREE CONTINENTS

- Behar, C. (2020). Orada Bir Musıki Var Uzakta XVI. Yüzyıl İstanbul’unda Osmanlı/Türk Musikisi Geleneğinin Oluşumu. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Bilgegil, M. K. M. Kaya Bilgegil’in Makaleleri (Haz. Zöhre Bilgegil). Ankara: TC Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Caferoğlu, A. (1993). Eski Uygur Türkçesi Sözlüğü. İstanbul: Enderun Kitabevi.
- Çağbayır, Y. (2007). Ötüken Türkçe Sözlük. İstanbul: Ötüken yayınları.
- Çelik, Y. (2012). “Osmanlı Şarkı Güftelerinin Dil Araştırmalarında Malzeme Olarak Değeri”. Prof. Dr. Mine Mengi Adına Türkoloji Sempozyumu (20-22 Ekim 2011) Bildirileri (589-598). Adana: Çukurova Üniversitesi.
- Deny, J. (1995). Türk Dili Gramerinin Temel Kuralları (Türkiye Türkçesi). Ankara: TDK yayınları.
- Develi, H. (1995). Evliya Çelebi Seyahatnamesine Göre 17. Yüzyıl Osmanlı Türkçesinde Ses Benzeşmeleri ve Uyumları. Ankara: TDK yayınları.
- Doğan, İ. ve Usta, Z. (2014). Eski Uygur Türkçesi Söz Varlığı. Ankara: Altınpost yayınları.
- Ercilasun, A. B. (2008). Başlangıçtan Yirminci Yüzyıla Türk Dili Tarihi. Ankara: Akçağ yayınları.
- Ercilasun, A. B. (2014). “Tanzimat Gramerlerine Göre Tanzimat Döneminin Dili”. Makaleler-1 (Dil, Destan, Tarih, Edebiyat). 2. baskı. (s. 247-284). Ankara: Akçağ yayınları.
- Ercilasun, A. B. ve Akkoyunlu, Z. (2015). Kâşgarlı Mahmud Divanu Lugâti’t-Türk. Ankara: TDK yayınları.
- Ergin, M. (1994). Dede Korkut Kitabı-I. Ankara: TDK yayınları.
- Ergin, M. (1997). Türk Dil Bilgisi. İstanbul: Bayrak yayınları.
- Göçgün, Ö. (2017). Türk Edebiyatında Kültür ve Sanatında Açıklamalı Türk Musikisi Güfteleri. Ankara: Akçağ yayınları.
- Gülsevin, G. (2007). Eski Anadolu Türkçesinde Ekler. Ankara: TDK yayınları.
- Güntekin, M. (2020). “İstanbul Şarkıları”. Büyük İstanbul Tarihi. (s. 96-105). İstanbul: İSAM yayınları.
- İdben, E. İ. (Haz.). (1999). Abdullah Ramiz Paşa Emsile-i Türkiyye. Ankara: TDK yayınları.
- Kartallıoğlu, Y. (2017). Osmanlı Konuşma Dili. İstanbul: Kesit yayınları.
- Kırkkılıç, A. (1999). Lehçetü’l-Lügat. Ankara: TDK yayınları.
- Kutlu, A.; Yaşayan, S.; Ateş, K.; Dizman, İ.; Kul, E.; Özel, S. (ve diğerleri). (2005). Türkçe Sözlük. Ankara: Dil Derneği yayınları.
- Levend, A. S. (1960). Türk Dilinde Özleşme ve Sadeleşme Evreleri. Ankara: TDK yayınları.
- Mazıoğlu, H. (1988). Nedim. Ankara: TC Kültür ve Turizm Bakanlığı yayınları.
- Özkan, N. (Haz.). (2000a). Ahmet Cevdet Paşa Medahal-i Kavaid. Ankara: TDK yayınları.
- Özkan, N. (Haz.). (2000b). A. Cevdet Paşa-Fuat Paşa Kavaid-i Osmaniyye. Ankara: TDK yayınları.
- Özek, Eren (2011). “Sâdettin Kaynak Bestelerinde Vecdi Bingöl”. Osmanlı’dan Cumhuriyet’e Bir Müzik Adamı Hafız Sadettin Kaynak. (Haz. Yılmaz, M. Yalçın). (s. 38-45). İstanbul: İstanbul Büyükşehir Belediyesi Kültür AŞ yayınları.
- Öztürk, E. (2017). Eski Anadolu Türkçesi El Kitabı. Ankara: Akçağ yayınları.
- Parlatır, İ. (2007). Deyimler. Ankara: Yargı yayınları.
- Püsküllüoğlu, A. (1998). Türkçe Deyimler Sözlüğü. Ankara Arkadaş Yayınevi.
- Saatçi, Ö. (2017). “Irak Türkmen Ağızlarında Yemin Sözleri Üzerine”, Kardeşlik, (74), (s. 28-30).
- Sami, Ş. (2012). Kâmus-ı Türkî. Balıkesir: Altınpost yayınları.
- Seydi, A. (1330). Resimli Kamûs-ı Osmanî. İstanbul: Daru’l-Hilafe Matbaası
- Seyhan, T. O. “İstanbul Türkçesi”. Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi. İstanbul: Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı yayınları.
- Sinan, A. T. (2015). Türkçenin Deyim Varlığı. İstanbul: Kesit yayınları.

INTERNATIONAL CONFERENCE ON OTTOMAN EMPIRE STUDIES IN THREE CONTINENTS

Şinasi, İ-Tevfik, E. (1302). Durub-ı Emsal-i Osmaniyye. 3. Baskı. İstanbul: Ebbuzziya Matbaası.

Tokel, B. B. (2019). Sarayın Sesi Halkın Nefesi. İstanbul: Kapı yayınları

Tulum, M. (2011). 17. Yüzyıl Türkçesi ve Söz Varlığı. Ankara: TDK yayınları.

Türk Dil Kurumu (1995). Tarama Sözlüğü, Ankara: TDK yayınları.

Yalçın, N. (2002). “İstanbul Türkçesi Konuşma Dili Hakkında Bir Araştırma (1930-1950 Yılları Arası)”. Türk Dili, (609), (s. 712-723).

Zülfikar, H. “Şehirleşme Kavramı İçinde Yazı Dili ve Halk Ağzı”. İÜEF Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi, (39), (s. 249-256).

